

UiO : **Det juridiske fakultet**

Grupper og individers vern mot trakasserende og hatefulle ytringer

En sivil- og strafferettslig analyse

Hanna Aasen

Kvinnerettslig skriftserie nr. 113/2023

Avdeling for kvinnerett, barnerett, likestillings- og diskrimineringsrett (KVIBALD)

Universitetet i Oslo 2023

Avdeling for kvinnerett

Kvinnerettslig skriftserie nr. 113/2023

Tittel: Grupper og individers vern mot trakasserende og hatefulle ytringer. En sivil- og strafferettslig analyse
Forfatter: Hanna Aasen

Avdeling for kvinnerett, barnerett, likestillings- og diskrimineringsrett (KVIBALD)

Institutt for offentlig rett

Universitetet i Oslo

Postboks 6706 St. Olavs plass

0130 Oslo

Besøksadresse:

Domus Bibliotheca

Karl Johans gate 47, Oslo

E-post:

womens-law@jus.uio.no

Nettside:

<https://www.jus.uio.no/ior/forskning/omrader/kvinnerett/>

Redaktør: Professor Anne Hellum

ISSN: 0809-621X

Forord

Som markering av den internasjonale dagen for avskaffelse av rasediskriminering 21 mars 2023 inviterte Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo veiledere og sensorer til å nominere som har skrevet masteroppgave på 30 eller 60 studiepoeng med relevans for temaet rasediskriminering for en pris. Hele 6 studenter ble nominert.

I dette nummeret av Kvinnerettslig skriftserie bringer vi Hanna Aasens avhandling «*Gruppers og individers vern mot trakasserende og hatefulle ytringer. En sivil- og strafferettslig analyse*» (30 sp).

Oppgaven, som ble veildet fram av professor Vibeke Blaker Strand, ble nominert av professor emerita Anne Hellum som var sensor.

Avhandlingen tar for seg forholdet mellom det sivilrettslige diskrimineringsrettsforbudet i ldl. § 13 og det strafferettslige forbudet i strl. § 185. Disse bestemmelsene utgjør kjernen i nasjonal lovgivnings håndtering av konflikten mellom ytringsfrihet på den ene siden og minoritetsvern på den annen.

I begrunnelsen for nominasjonen framheves det at avhandlingen pløyer ny rettslig mark ved å analysere det sivilrettslige og det strafferettslige forbudet mot diskriminering opp mot hverandre. Det konkluderes med at : «Den bringer fram ny kunnskap som er svært relevant for forståelsen av *det samlede vernet etter norsk rett* mot ytringer med hatefullt og trakasserende innhold som har sammenheng med rase og etnisitet.»

Anne Hellum

Professor emerita

Redaktør for Kvinnerettslige skriftserie

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Tema og problemstilling	1
1.2	Begrepsavklaringer og avgrensninger.....	3
1.3	Rettskildebilde og metodiske problemstillinger	3
1.4	Avhandlingens metode og videre fremstilling	5
2	FORBUDENE MOT TRAKASSERENDE OG HATEFULLE YTRINGER.....	6
2.1	Det sivilrettslige og strafferettslige vernet mot trakasserende og hatefulle ytringer	6
2.1.1	Likestillings- og diskrimineringsloven § 13 – Forbud mot å trakassere	6
2.1.2	Straffeloven § 185 – Hatefulle ytringer	6
2.1.3	Øvrige straffebud.....	7
2.1.4	Forbudenes opphav	7
2.1.5	Begrunnelsen for vern mot trakasserende og hatefulle ytringer.....	10
2.2	Menneskerettslige rammer	10
2.2.1	Ytringsfrihet og minoritetsvern	10
2.2.2	Religionsfrihet	12
3	SIVILRETTLIG VERN AV INDIVIDER	13
3.1	Innledning	13
3.2	Forarbeidenes forutsetning om individvern	13
3.3	EØS-rettslige og menneskerettslige krav til individ- og gruppevern.....	14
3.3.1	EØS-rettslige krav	14
3.3.2	Menneskerettslige krav	15
3.4	«Formål» og «virkning» om å trakassere.....	18
3.5	Grensedragningen mellom ytringer rettet mot individer og grupper	18
4	STRAFFERETTLIG VERN AV GRUPPER OG INDIVIDER.....	21
4.1	Innledning	21
4.2	Straffebudets plassering og utforming	21
4.3	Forhistorie og forhold til FNs rasediskrimineringskonvensjon	22
4.4	Ytre omstendigheter – Offentlige og private ytringer.....	26
4.4.1	Offentlig-alternativet og nærvær-alternativet.....	26
4.4.2	Bakgrunnen for innføring av nærvær-alternativet	28
4.4.3	Nærvær-alternativets betydning for individvernet	29
4.5	Innføring av nye diskrimineringsgrunnlag.....	30

4.6	Høyesteretts håndheving av straffeloven § 185	31
4.6.1	Utvikling mot et kombinert individ- og gruppevern	31
4.6.2	Innvirkning på terskelen for det straffbare – «person og sak» og «politiske og sjikanøse ytringer».....	35
5	DET SIVILRETTLIGE KONTRA DET STRAFFERETTLIGE INDIVIDVERNET	39
5.1	Overordnede betraktninger om individvernenes rekkevidde	39
5.2	Krav til årsakssammenheng	40
5.3	Den nedre grensen for offentlighet under det strafferettslige individvernet	41
6	AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER	43
	LITTERATURLISTE.....	45

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Denne masteroppgaven handler om forholdet mellom forbudet mot trakasserende ytringer i likestillings- og diskrimineringsloven (ldl.) § 13 og forbudet mot hatefulle ytringer i straffeloven (strl.) § 185. Når rekkevidden av forbud som innskrenker ytringsfriheten diskuteres, rettes fokus ofte mot terskelen for at en ytring regnes som ulovlig. I denne avhandlingen rettes søkelyset mot andre omstendigheter som må være til stede for at en ytring skal være forbudt. Nærmere bestemt er formålet med oppgaven å undersøke hvilken personkrets forbudene mot trakasserende og hatefulle ytringer beskytter, ved å se nærmere på vernet av individer og av grupper.

Oppgavens problemstilling lyder som følger:

På hvilken måte er individer og grupper vernet mot trakasserende og hatefulle ytringer under likestillings- og diskrimineringsloven § 13 og straffeloven § 185?

Spørsmålet om hvilken personkrets som er vernet er avgjørende for forbudenes rekkevidde. Det menneskerettslige bakteppet for forbudene mot trakasserende og hatefulle ytringer er en avveining mellom diskriminerings- og minoritetsvern på den ene siden og retten til ytringsfrihet på den andre. Desto mer omfattende individers og gruppers vern mot trakasserende og hatefulle ytringer er – jo bredere vil forbudenes nedslagsfelt være, og desto mer innskrenker de ytringsfriheten. Forbudene i ldl. § 13 og strl. § 185 utgjør kjernen i nasjonal lovgivnings håndtering av konflikten mellom ytringsfrihet og minoritetsvern med hensyn til hvilke ytringer som forbys.

Vernet mot trakassering i ldl. § 13 (1) og (2) lyder:

«Trakassering på grunn av forhold som nevnt i § 6 første ledd og seksuell trakassering, er forbudt.

Med trakassering menes handlinger, unnlatelser eller ytringer som har som formål eller virkning å være krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende.»

I strl. § 185 heter det:

«Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefull ytring. Som ytring regnes også bruk av symboler. Den som i andres nærvær forsettlig eller grovt uaktsomt fremsetter en slik ytring overfor en som rammes av denne, jf. annet ledd, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år.

Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres

- a. hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse,
- b. religion eller livssyn,
- c. seksuelle orientering,
- d. kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller
- e. nedsatte funksjonsevne.»

Verken ordlyden i ldl. § 13 eller strl. § 185 gir uttrykk for om det er bestemte individer eller mer ubestemte grupper som er subjekter under vernet. Under strl. § 185 er et sentralt spørsmål hvem som er omfattet av termen «noen» i annet ledd, mens ldl. § 13 ikke inneholder en tilsvarende angivelse. Dette innebærer at lovtekstene ikke tematiserer vern av individer og grupper eksplisitt, til tross for at den vernede personkretsen er av avgjørende betydning når grensen mellom ytringsfrihet og minoritetsvern skal trekkes opp.

Spørsmålet om vern av individer og grupper er ikke et spørsmål om hvilke kjennetegn som karakteriserer dem som er vernet under ldl. § 13 og strl. § 185. Dette er bestemt av forbudenes diskrimineringsgrunnlag listet opp i ldl. § 6 (1) og strl. § 185 (2), som angir «kjennetegn ved en person, som brukes som grunnlag for å behandle vedkommende forskjellig fra andre».¹ Det er isteden et spørsmål om hvem (og hvordan) ytringene *må ramme* for at de skal kunne sanksjoneres. Utløses vernet av at et individ er utsatt for en trakasserende eller hatefull ytring, eller av at en gruppe rammes av en slik ytring? Svaret på dette spørsmålet er et resultat av hvilke skadelige konsekvenser bestemmelsene skal beskytte mot og hvilke verdier og interesser de skal verne om – om det er det enkelte individs interesse i vern mot verdighetskrenkelser eller hele gruppers og i siste instans samfunnets interesser i vern mot spredning av slike ytringer.

Avhandlingens analyser vil vise hvordan ldl. § 13 verner bestemte individer, mens det under strl. § 185 har utviklet seg et kombinert individ- og gruppevern. Det tas utgangspunkt i samspillet mellom det sivilrettslige og strafferettslige forbudet, men avhandlingen har også til formål å analysere utviklingen av vernet mot trakasserende og hatefulle ytringer over tid og i samspill med internasjonale forpliktelser. Tematikken henger nært sammen med rettsutviklingen som har skjedd i samspillet mellom menneskerettigheter, det EU- og EØS-rettslige diskrimineringsvernet og nasjonal diskrimineringsrett. Samtidig som forbudene har en delvis overlappende begrunnelse, er opphavet til ldl. § 13 og i strl. § 185 svært ulikt. Et særlig spørsmål er hvordan reglens ulike opprinnelse har virket inn på vernet de i dag tilbyr grupper og individer.

¹ Prop.88 L (2012–2013) s. 17.

1.2 Begrepsavklaringer og avgrensninger

Ldl. § 13 bruker termen «trakassering» for å angi hvilke ytringer som er vernet, mens strl. § 185 rammer en ytring som er «diskriminerende» eller «hatefull». Det må skilles mellom det rettslige innholdet i termene brukt i lovgivningen, og uttrykk brukt i dagligtalen for å beskrive ytringer som oppleves som ubehagelige eller problematiske, slik som «hatprat» og «hets». Disse uttrykkene brukes gjerne med en langt videre betydning enn hva som er forbudt etter lovgivningen.² Også lovgivningens egne termer brukes i dagligtalen med en videre betydning enn den rettslige, både med hensyn til hvem som er omfattet av vernet og terskelen for at en ytring regnes som ulovlig.³ Det er det rettslige innholdet i termene som er tema i denne oppgaven.

Oppgaven avgrenses til å behandle trakassering i form av *ytringer*. Strl. § 185 rammer utelukkende ytringer, mens ldl. § 13 har et bredere nedslagsfelt når den i annet ledd definerer «trakassering» som «handlinger, unnlater eller ytringer [...]». Handlinger og unnlater faller utenfor oppgavens tema. I verken ldl. § 13 eller strl. § 185 er ytringens form avgjørende – ytringene som rammes av bestemmelsene kan være skriftlige, muntlige og være fremsatt ved bruk av symboler.⁴ Det bør nevnes at grensedragningen mellom ytringer og handlinger er nokså uklar, uten at problemstillingen behandles nærmere.

Spørsmålet om vern av individer og grupper kan ikke analyseres uavhengig av andre vilkår og sider ved forbudene mot trakasserende og hatefulle ytringer. Det gis likevel ingen uttømmende behandling av andre sider ved forbudene i denne oppgaven. På den sivilrettslige siden er det det individuelle trakasseringsvernet som er tema for oppgaven, slik at det avgrenses mot trakasseringsvernets strukturelle side. Seksuell trakassering behandles ikke utover rollen denne trakasseringsformen har hatt for utviklingen av det alminnelige trakasseringsvernet i likestillings- og diskrimineringsloven. Under behandlingen av strl. § 185 er det den objektive gjerningsbeskrivelsen som er tema, slik at de øvrige straffbarhetsvilkårene ikke behandles. Oppgaven går ikke inn på reglene om bevisbyrde og sanksjoner.

1.3 Rettskildebilde og metodiske problemstillinger

Metoden som er brukt for å besvare oppgavens problemstilling er rettsdogmatisk. Samtidig er ambisjonen noe annet enn å generelt fremstille gjeldende rett under ldl. § 13 og strl. § 185, ettersom oppmerksomheten kun rettes mot deler av lovbestemmelsene – personkretsspørsmålet.

Det er flere forhold som særpreger rettskildebildet. Både ldl. § 13 og strl. § 185 har relativt omfattende lovhistorier, slik at lovforarbeidene er sentrale kilder for å forstå reglenes opphav

² NOU 2022: 9 s. 187.

³ Institutt for samfunnsforskning (2016) s. 12.

⁴ Prop.81 L (2016–2017) s. 319 og straffeloven § 185 (1) (2).

og utvikling. Høyesterett har fra 1970-tallet og frem til i dag avsagt en rekke avgjørelser som gjelder det strafferettslige forbudet mot hatefulle ytringer, der fem avgjørelser er avsagt de siste tre årene. Betydningen av underrettspraksis er underordnet, og behandles kun under vilkåret «i andres nærvær» i strl. § 185 (1) (3), ettersom Høyesterett ikke har behandlet saker under dette straffealternativet. Det finnes lite rettspraksis som gjelder trakasseringsforbudet i ldl. § 13, og ingen dommer som har direkte relevans for oppgavens problemstilling. Bestemmelsen og dens forgjengere er til gjengjeld behandlet i avgjørelser fra Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda (tidligere Likestillings- og diskrimineringsnemnda), som er relevante for å forstå hvordan trakasseringsforbudet har virket i konkrete saker.

Rettskildebildet er preget av at de nasjonale kildene må tolkes i lys av internasjonale forpliktelser. Både det sivilrettslige og strafferettslige forbudet har opphav i internasjonale menneskerettigheter som har utviklet seg over tid og hatt innflytelse på utformingen av de nasjonale bestemmelsene. Mens FNs rasediskrimineringskonvensjonen er en sentral forutsetning for regelen i strl. § 185, bygger det sivilrettslige trakasseringsvernet på et sammensatt menneskerettslig kildefang, bestående av FNs menneskerettighetskonvensjoner og Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK). Trakassering, som en spesiell form for diskriminering, er ikke eksplisitt nevnt i menneskerettighetskonvensjonenes generelle diskrimineringsforbud.⁵ Flere av konvensjonenes overvåkningsorganer har imidlertid ansett trakassering som en naturlig underkategori av diskriminering. Som eksempel har ØSK-komitéen vist til at «[d]iscrimination also includes [...] harassment» og CRPD-komitéen til at «[h]arassment [...] shall be deemed a form of discrimination when [...]».⁶

Det sivilrettslige trakasseringsvernet må i tillegg tolkes i tråd med relevante EU- og EØS-rettslige diskrimineringsdirektiver: EUs rasediskrimineringsdirektiv (2000/43/EF), EUs rammedirektiv for likebehandling i arbeidslivet (2000/78/EF), EUs kjønnslikestillingsdirektiv om varer og tjenester (2004/113/EF) og EUs kjønnslikestillingsdirektiv (2006/54/EF). Kjønnslikestillingsdirektivet og kjønnslikestillingsdirektivet om varer og tjenester er inntatt i EØS-avtalen, som en konsekvens av at Norge etter EØS-avtalen artikkel 69 og 70 er forpliktet til å gjennomføre EU-rett som dreier seg om likebehandling av kvinner og menn.⁷ Ettersom EØS-avtalen er begrenset til å omfatte kjønnslikestilling, er vi ikke forpliktet til å gjennomføre EUs rasediskrimineringsdirektiv og EUs rammedirektiv for likebehandling i arbeidslivet. Norge har likevel valgt å frivillig gjennomføre disse, ved å forplikte seg politisk til å innføre standarder som minst

⁵ EMK artikkel 14, SP artikkel 26 og 2 nr. 1 og ØSK artikkel 2 nr. 2.

⁶ FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (2009) avsnitt 7 og FNs komité for mennesker med nedsatt funksjonsevne (2018) avsnitt 18 bokstav d.

⁷ EØS-avtalens vedlegg XVIII 21 a og 21 c.

er på høyde med det EU-rettslige diskrimineringsvernet.⁸ Høyesterett har i Rt. 2012 s. 219 lagt til grunn at nasjonal rett som implementerer EUs rammedirektiv for likebehandling i arbeidslivet skal tolkes i overenstemmelse med direktivet.⁹ Likhets hensyn tilsier at dette også gjelder rasediskrimineringsdirektivet, som er gjennomført i norsk rett på samme grunnlag. Dette innebærer at norsk rett må tolkes i tråd med alle de fire diskrimineringsdirektivene, og at EU-domstolens praksis kan ha betydning også for områdene som dekkes av de frivillig implementerte direktivene.¹⁰ Dette har betydning for analysen av dommene C-81/12 *Asociația Accept* og C-54/07 *Feryn*, som nettopp gjelder de frivillig gjennomførte direktivene. Direktivene stiller ikke krav til kriminalisering av trakasserende ytringer, men nøyer seg med å slå fast at trakassering er en form for diskriminering som er forbudt.¹¹ Direktivene har derfor ikke samme relevans for tolkningen av strl. § 185.

1.4 Avhandlingens metode og videre fremstilling

Ettersom avhandlingens tema er samspillet mellom det sivilrettslige og strafferettslige vernet mot trakasserende og hatefulle ytringer, er det nødvendig å anlegge et sammenliknende perspektiv der regelsettene holdes opp mot hverandre. Som struktur for analysen tas det utgangspunkt i likestillings- og diskrimineringslovens trakasseringsvern i § 13, og i begrepsapparatet som følger med den sivilrettslige diskrimineringslovgivningen. Funnene knyttet til det sivilrettslige vernet holdes deretter opp mot straffelovens vern mot hatefulle ytringer i § 185.

Oppgaven er strukturert med utgangspunkt i dette, slik at det sivilrettslige individvernet behandles først, i kapittel 3. Deretter analyseres fremveksten av det strafferettslige individ- og gruppevernet i kapittel 4, samtidig som utviklingen av individvernet under strl. § 185 sammenliknes med individvernet i ldl. § 13. I kapittel 5 følger noen overordnede betraktninger om rekkevidden av individvernet i ldl. § 13 sammenliknet med individvernet i strl. § 185 i, før to særskilte sider ved forbudene vurderes nærmere: Kravene til årsakssammenheng (kapittel 5.2) og den nedre grensen for offentlighet under det strafferettslig individvernet (kapittel 5.3).

Innledningsvis gir kapittel 2 en oversikt over det rettslige landskapet for det sivil- og strafferettslige vernet mot trakasserende og hatefulle ytringer. Først gis en oversikt over ldl. § 13, strl. § 185 og straffebud med tilgrensende nedslagsfelt i kapittel 2.1.1.–2.1.3. Deretter følger en nærmere analyse av forbudenes opphav i kapittel 2.1.4, før kapittel 2.1.5. gir en introduksjon til begrunnelsen bak reglene, som også er et gjennomgående tema i avhandlingen. De menneskerettslige rammene for forbudene mot trakasserende og hatefulle ytringer er tema i kapittel 2.2.

⁸ St.prp. nr. 11 (2003–2004) s. 2–3 og Hellum (2022) s. 78.

⁹ Rt. 2012 s. 219 avsnitt 46.

¹⁰ Rt. 2010 s. 202 (Kystlink) avsnitt 56 og Rt. 2011 s. 609 avsnitt 72.

¹¹ Direktiv 2000/43/EF artikkel 2 nr. 3, jf. artikkel 2 nr. 1, direktiv 2000/78/EF artikkel 2 nr. 3, jf. artikkel 2 nr. 1, direktiv 2004/113/EF artikkel 4 nr. 3 og direktiv 2006/54/EF artikkel 2 nr. 2 bokstav a, jf. artikkel 4.

2 Forbudene mot trakasserende og hatefulle ytringer

2.1 Det sivilrettslige og strafferettslige vernet mot trakasserende og hatefulle ytringer

2.1.1 Likestillings- og diskrimineringsloven § 13 – Forbud mot å trakassere

Ldl. § 13 (1) oppstiller et absolutt forbud mot trakassering på grunn av forhold som nevnt i § 6 (1) og mot seksuell trakassering.¹² Forbudet gjelder dermed forhold som kvalifiserer til å være «trakassering», i tillegg til at det oppstilles et krav om årsakssammenheng med et av diskrimineringsgrunnlagene i ldl § 6 (1).¹³ «Trakassering» er i ldl. § 13 (2) definert som «handlinger, unnlater eller ytringer som har som formål eller virkning å være krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende». Vilkårene krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende er alternative, og beskriver terskelen for hvilke ytringer som rammes. Felles for dem er at de gjelder adferd som skaper eller er ment å skape ubehag hos den som rammes.¹⁴ I tillegg må det for diskrimineringsgrunnlagene som er omfattet av EUs diskrimineringsdirektiver, innfortolkes et krav om at adferden er uønsket.¹⁵

Bestemmelsen har et vidt nedslagsfelt. I tillegg til å beskytte mot både handlinger, unnlater og ytringer, beskytter den mot trakassering på grunn av eksisterende, antatte, tidligere og fremtidige forhold og mot trakassering på grunn av tilknytning til en annen person, jf. ldl. § 13 (4) og (5). Det sivilrettslige trakasseringsvernet er på arbeidslivets område supplert med reglene i arbeidsmiljøloven § 13-1 og skipsarbeidsloven § 10-1, som forbyr trakassering på grunn av politisk syn, medlemskap i arbeidstakerorganisasjon og alder, og arbeidsmiljøloven § 4-3 som stiller krav til det psykososiale arbeidsmiljøet og gir et vern mot trakassering på arbeidsplassen. De tilgjengelige sanksjonene ved brudd på trakasseringsforbudet er oppreisning og erstatning, jf. § 38 (1) bokstav a. Ved grove overtredelser av trakasseringsforbudet knyttet til etnisitet, religion eller livssyn som er begått i fellesskap med minst to andre, kan straff ilegges, jf. § 39 (1) bokstav b.

2.1.2 Straffeloven § 185 – Hatefulle ytringer

Etter strl. § 185 (1) straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt og «offentlig» setter frem en «diskriminerende eller hatefulle» ytring med fengsel inntil tre år. I tillegg straffes den som «i andres nærvær» fremsetter en slik ytring «overfor en som rammes av denne jf. annet ledd» med inntil ett års fengsel, jf. strl. § 185 (1) (2). Grunnvilkåret er at det må være fremsatt en ytring

¹² Prop.81 L (2016–2017) s. 178.

¹³ Prop.81 L (2016–2017) s. 319.

¹⁴ Prop.81 L (2016–2017) s. 177.

¹⁵ Hellum (2022) s. 335.

som regnes som diskriminerende eller hatefull, mens «offentlig» eller «i andres nærvær» og «overfor en som rammes av denne» er alternative vilkår, som stiller krav til de ytre omstendighetene ytringen må være fremsatt under. Disse omtales i det videre som offentlig-alternativet og nærvær-alternativet.

Terskelen for at en ytring skal regnes som diskriminerende eller hatefull er presisert i strl. § 185 (2), der det fremgår at med dette menes «å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen». I tillegg til å overstige terskelen, stilles det krav til at ytringen er diskriminerende eller hatefull «overfor noen på grunn av» et av diskrimineringsgrunnlagene i § 185 (2) bokstav a–e, slik at det kreves årsakssammenheng mellom ytringen og et diskrimineringsgrunnlag.

Vilkårene for trakassering i ldl. § 13 er delvis overlappende med den objektive gjerningsbeskrivelsen i strl. § 185, slik at samme ytring kan rammes av begge regelsett. Samtidig så gir ikke bestemmelsenes ordlyd et klart svar på hvor forbudenes anvendelsesområder overlapper og hvor et av dem eventuelt går lengre. Dette gjelder særlig for spørsmålet om vern av grupper og individer, ettersom ingen av bestemmelsene gir tydelig uttrykk for hvilken personkrets som er vernet. Formålet med de videre analysene er nettopp å kartlegge rekkevidden av de to bestemmelsene på dette punktet.

2.1.3 Øvrige straffebud

Ved siden av strl. § 185 legger flere av straffelovens straffebud begrensninger på ytringsfriheten. Paragraf 183 om oppfordring til straffbar handling, § 263 om trusler, § 266 om hensynsløs adferd, § 266 a om alvorlig personforfølgelse og § 267 om krenkelse av privatlivets fred, kan alle ramme trakasserende eller hatefulle ytringer. Straffebudene har objektive gjerningsbeskrivelser som delvis overlapper med strl. § 185. De er imidlertid ikke begrenset til å verne diskrimineringsgrunnlagene i § 185 (2), slik at også andre grupper har en vern mot enkelte ytringer.¹⁶ Det overlappende anvendelsesområdet mellom strl. § 185 og § 266 om hensynsløs adferd er spesielt trukket fram av Høyesterett i HR-2022-1843-A, der førstvoterende peker på at § 266 kan gi grunnlag for å straffe hatefulle ytringer, uavhengig av om de gjelder utsatte grupper.¹⁷

2.1.4 Forbudenes opphav

2.1.4.1 *Det sivilrettslige vernet*

Til tross for at ldl. § 13 og strl. § 185 har nedslagsfelt som er delvis overlappende, er reglenes opphav svært ulikt. Begge forbudene har røtter i internasjonale bevegelser og forpliktelser, som

¹⁶ Institutt for samfunnsforskning (2016) s. 7.

¹⁷ HR-2022-1843-A avsnitt 12.

over tid har påvirket utviklingen av de nasjonale reglene. En nærmere analyse av reglenes opphav gir et nødvendig bakteppe for å forstå hvordan grupper og individer er beskyttet under bestemmelsene.

Det sivilrettslige vernet mot trakasserende ytringer har utviklet seg i tett samspill mellom EØS-rettslige og menneskerettslige forpliktelser, og i nær sammenheng med utviklingen av vernet mot seksuell trakassering, som for sin del har røtter tilbake i kvinnebevegelser og antirasistiske bevegelser i USA på 60- og 70-tallet.¹⁸ I 1989 slo FNs kvinnekomité i sin generelle anbefaling nr. 12 fast at seksuell trakassering i arbeidslivet utgjør diskriminering av kvinner, til tross for at dette ikke følger av konvensjonsteksten.¹⁹ Fokuset på seksuell trakassering i arbeidslivet er videreført i komitéens anbefaling om vold mot kvinner fra 1992.²⁰ Kvinnediskrimineringskonvensjonens vern mot seksuell trakassering har vært viktig for utviklingen av nasjonale regler om trakassering, også fordi det har hatt en betydningsfull rolle for utviklingen av trakasseringsvernet i de EU- og EØS-rettslige diskrimineringsdirektivene, som igjen har hatt direkte betydning for den nasjonale rettsutviklingen.²¹

Det første forbudet mot trakassering i nasjonal lovgivning kom inn i arbeidsmiljøloven av 1977 § 12 i 1995, og vernet arbeidstakere mot «trakassering eller annen utilbørlig opptreden».²² Deretter ble det i 2002 innført et generelt virkende forbud mot seksuell trakasseringer i likestillingsloven av 1978.²³ Dette skjedde i forbindelse med utviklingen av et endringsdirektiv til EUs opprinnelige kjønnslikestillingsdirektiv (76/207/EØF), der det skulle innføres et forbud mot seksuell trakassering i arbeidslivet og ved yrkesopplæring.²⁴

Det arbeidsrettslige trakasseringsvernet og likestillingslovens forbud mot seksuell trakassering ble gradvis supplert med generelle forbud mot trakassering på grunn av kjønn (2005), etnisitet (2005), nedsatt funksjonsevne (2008) og seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (2013) i henholdsvis likestillingsloven, diskrimineringsloven, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven og diskrimineringsloven om seksuell orientering.²⁵ Begrunnelsen bak innføringen av de nye trakasseringsforbudene var blant annet å skape et vern som lå tett opp til trakasserings-

¹⁸ Hellum (2022) s. 308 og 317.

¹⁹ FNs kvinnediskrimineringskomité (1989) punkt 1.

²⁰ FNs kvinnediskrimineringskomité (1992) avsnitt 17–18 og 24.

²¹ Hellum (2022) s. 315.

²² Ot.prp. nr. 50 (1993–1994) s. 243.

²³ Ot.prp. nr. 77 (2000–2001) s. 114–115.

²⁴ Ot.prp. nr. 77 (2000–2001) s. 68.

²⁵ Ot.prp. nr. 35 (2004–2005) s. 37, Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 107, Ot.prp. nr. 44 (2007–2008) s. 112 og Prop.88 L (2012–2013) s. 162.

vernet i EUs rasediskrimineringsdirektiv og EUs rammedirektiv for likebehandling i arbeidslivet.²⁶ Ldl. § 13 viderefører trakasseringsforbudene som tidligere var spredt i disse lovene, og gjelder alle de tidligere diskrimineringsgrunnlagene, jf. § 6 (1).²⁷

2.1.4.2 *Det strafferettslige vernet*

Mens likestillings- og diskrimineringslovens trakasseringsforbud har utviklet seg i et samspill mellom fortolkning av FNs kvinnediskrimineringskonvensjon og utviklingen av EU- og EØS-rettslige diskrimineringsdirektiver, der vern i arbeidslivet og mot seksuell trakassering har stått sentralt, er tilblivelsen av det strafferettslige vernet begrunnet i de politiske forholdene i Europa på 1960-tallet og i vedtakelsen av FNs rasediskrimineringskonvensjon.

På begynnelsen av 1960-tallet spredte det seg en bølge av antisemittiske handlinger og demonstrasjoner i Europa, som også hadde gitt enkelte utslag også i Norge, gjennom noen tilfeller av maling av hakekors og sjikanering av personer med jødisk avstamning.²⁸ Behovet for et målrettet vern mot rasehat og mot fornærmelser og uriktige beskyldninger rettet mot mer ubestemt grupper førte til at straffeloven 1902 (strl. 1902) § 135 i 1961 ble tilført et annet ledd, som gjorde det straffbart å offentlig forhåne eller opphisse til «hat eller ringeakt», true eller sprer falske beskyldninger mot enkelte folkegrupper.²⁹

Som følge av Norges ratifikasjonen av FNs rasediskrimineringskonvensjon i 1970, ble bestemmelsen, for å oppfylle konvensjonens forpliktelser, skilt ut og videreutviklet i strl. 1902 § 135 a.³⁰ Bakgrunnen for at rasediskrimineringskonvensjonen ble til var blant annet erkjennelsen av hatefulle ytringers rolle i opptakten til overgrepene som ble begått mot minoritetsgrupper under andre verdenskrig og fremveksten av nynazisme.³¹ Rasediskrimineringskomitéen har understreket rollen rasistiske hatefulle ytringer kan ha i prosesser som kan lede til omfattende menneskerettighetsbrudd, folkemord og i konfliktsituasjoner.³²

Strl. 1902 § 135 a har gjennomgått en rekke lovendringer, og er i dag videreført i strl. § 185. Paragraf 185 gjennomfører, sammen med ldl. § 39, forpliktene som følger av rasediskrimineringskonvensjon artikkel 4.³³ I tillegg gjennomfører strl. § 185 SP artikkel 20 nr. 2, som for-

²⁶ Ballangrud (2022) Kommentar til § 13.

²⁷ Prop.81 L (2016–2017) s. 319.

²⁸ Ot.prp. nr. 45 (1960–1961) s. 1.

²⁹ Ot.prp. nr. 45 (1960–1961) s. 1–2.

³⁰ Ot.prp. nr. 48 (1969–70) s. 3 og 9.

³¹ Kierulf (2021) s. 129.

³² FNs rasediskrimineringskomité (2013) avsnitt 3.

³³ Ot.prp. nr. 48 (1969–70) s. 8 og Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 215.

plikter statene til å forby «[a]ny advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence».³⁴

2.1.5 Begrunnelsen for vern mot trakasserende og hatefulle ytringer

Likestillings- og diskrimineringslovens formål er å «fremme likestilling og hindre diskriminering», gjennom å bedre kvinners og minoriteters stilling, jf. § 1 (1) og (3). I kjernen av det sivilrettslige diskrimineringsvernet er tanken om at ethvert menneske har rett til å bli behandlet med utgangspunkt i sine individuelle egenskaper fremfor gruppebaserte kjennetegn.³⁵ Trakasserende ytringer er en særskilt form for diskriminering, som innebærer verdighetskrenkelser overfor dem som rammes.³⁶ Slike krenkelser kan lede til psykisk smerte og sosialt utenforskap, og innskrenke muligheten til å utfolde og utvikle seg fritt.³⁷ På gruppenivå kan de som utsettes for slike ytringer rammes av stigmatisering og marginalisering.³⁸ Hovedformålet bak bestemmelsen må derfor være å beskytte integriteten til dem som er utsatt for slike ytringer, med formål om å oppnå reell likhet.

Opphavet til strl. § 185 tilsier at det opprinnelige formålet bak straffebudet var å beskytte bestemte minoritetsgrupper i befolkning, men også samfunnet som helhet, mot konsekvensene av spredning av hat mot bestemte folkegrupper. I Rt. 1997 s. 1821 (Hvit Valgallianse) omtalte Høyesterett formålet bak strl. 1902 § 135 a slik at det gikk ut på å «hindre spredning og utbredelse av grove rasistiske ytringer, med den belastning det vil medføre for dem som rammes», men at bestemmelsen ikke alene kunne anses motivert av dette, den «markerer [også] samfunnets vern av minoriteter som blir utsatt for grovt krenkende ytringer».³⁹ Dette tilsier at formålet har blitt bredere enn ved innføringen av vernet i 1961, ettersom det pekes på et mål om å beskytte minoriteter mot *krenkende* ytringer. Begrunnelsen bak straffebudet overlapper dermed delvis med ldl. § 13, som også skal å verne minoriteter mot krenkende ytringer. Hva forbudenes formål mer konkret består i er et gjennomgående tema i oppgavens videre analyser.

2.2 Menneskerettslige rammer

2.2.1 Ytringsfrihet og minoritetsvern

Reglene i ldl. § 13 og strl. § 185 støtter an mot ytringsfriheten, og innskrenker den på nærmere vilkår gjennom å sanksjonere ytringer med straff, erstatning og oppreisningsansvar. Når det

³⁴ Ot.prp. nr. 48 (1969–70) s. 4.

³⁵ Hellum (2022) s. 30.

³⁶ Hellum (2022) s. 321.

³⁷ Hellum (2022) s. 308 og 323.

³⁸ Hellum (2022) s. 308.

³⁹ Rt. 1997 s. 1821 (Hvit Valgallianse) på s. 1832–1833.

gjelder strl. § 185 har Høyesterett i en rekke avgjørelser slått fast at bestemmelsen må tolkes innskrenkende og med Grunnloven § 100 og EMK artikkel 10 som rettesnor.⁴⁰ Det samme er lagt til grunn i bestemmelsens forarbeider.⁴¹ Også i forarbeidene til ldl. § 13 er det slått fast at bestemmelsen må vurderes opp mot ytringsfriheten i Grunnloven § 100, sammenholdt med diskrimineringsvernet i Grunnloven § 98.⁴² Dette synliggjør hvordan reglene bygger på en avveining mellom grunnleggende rettigheter som kan komme i konflikt – retten til minoritetsvern og ytringsfriheten.

Grunnloven § 100 (1) slår fast at «[y]tringsfrihet bør finne sted». Ytringsfriheten beskytter friheten til å meddele det du mener og til å motta andres ideer og meninger.⁴³ Høyesterett har i behandlingen av strl. § 185 slått fast at det frie ordskiftet er kjerneverdien ytringsfriheten skal beskytte.⁴⁴ På denne måten utgjør ytringsfriheten en grunnstein i rettsstatlige demokratier, ettersom fri meningsbrytning er en forutsetning for demokrati.⁴⁵ I tillegg til prinsippet om demokrati, bygger ytringsfrihetens begrunnelse på grunnleggende prinsipper om sannhet og autonomi. Prinsippene har kommet til uttrykk i Grunnloven § 100 (2), der det fremgår at innskrenkninger i ytringsfriheten må kunne forsvares holdt opp mot «ytringsfrihetens begrunnelse i sannhetssøken, demokrati og individets frie meningsdannelse». Inngrep i den politiske ytringsfriheten må være forsvarlig på grunn av «særlig tungtveiende hensyn» holdt opp mot disse prinsippene, jf. Grunnloven § 100 (3).

Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) har vist til at ytringsfriheten i EMK artikkel 10 ikke bare omfatter utveksling av informasjon og ideer, men også rommer ytringer som er fornærmende, sjokkerende og forstyrrende, og at slike krav til pluralisme, toleranse og vidsynhet er nødvendig i demokratiske samfunn.⁴⁶ Samtidig har domstolen pekt på at det kan være nødvendig å sanksjonere ytringer som sprer, oppfordrer til eller rettferdiggjør hat basert på intoleranse.⁴⁷

Ved siden av å ha en begrensende effekt på ytringsfriheten, har ldl. § 13 og strl. § 185 også en muligjørende effekt. Ved å beskytte sårbare grupper mot trakasserende og hatefulle ytringer, kan bestemmelsene bidra til å gjøre det enklere for disse å ytre seg og å delta i den offentlige

⁴⁰ Se blant andre HR-2020-2133-A (Potetbaker'n) avsnitt 28.

⁴¹ Prop.66 L (2019–2020) s. 66.

⁴² Prop.81 L (2016–2017) s. 178.

⁴³ Kierulf (2021) s. 12.

⁴⁴ Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt) avsnitt 38 og HR-2020-184-A (Kakerlakk) avsnitt 25.

⁴⁵ Aall (2022) s. 287.

⁴⁶ Handyside v. the United Kingdom avsnitt 49.

⁴⁷ Erbakan c. Turquie avsnitt 56.

debatten.⁴⁸ Dette innebærer at ytringsfriheten ikke bare må avveies mot retten til vern mot diskriminering, men at majoritetens ytringsfrihet også må avveies mot minoritetsgruppers rett til ytringsfrihet.

2.2.2 Religionsfrihet

Reglene i ldl. § 13 og strl. § 185 støter også an mot retten til religionsfrihet beskyttet i Grunnloven § 16 (1), EMK artikkel 9 og SP artikkel 18. Dette gjelder særlig diskrimineringsgrunnlaget seksuell orientering, ettersom flere trossamfunn har religiøst funderte standpunkter til homofili.⁴⁹ Konflikten mellom vernet mot hatefulle ytringer om seksuell orientering og den religiøse forkynningsfriheten var tema i Rt. 1984 s. 1359, der Høyesterett viste til at det kan gjøres begrensinger i religionsfriheten, men at strl. 1902 § 135 måtte anvendes med «betydelig varsomhet» på forkynningsfriheten område.⁵⁰ Direkte sitater fra religiøse tekster og nær gjengivelse og utlegning av skriftsteder falt utenfor bestemmelsens anvendelsesområde, og generelt måtte det være en vid adgang for en pastor til å forkynne et budskap han følte seg forpliktet til, selv om det kunne være sterkt ubehagelig for dem dette rettet seg mot.⁵¹ Det er uklart hvordan disse normene ville stått seg dersom en tilsvarende sak hadde kommet opp i dag, etter at det har utviklet seg et mer omfattende individvern under strl. § 185. En annen side ved forholdet mellom religionsfrihet og reglene i ldl. § 13 og strl. § 185 handler om hvor grensen skal gå mellom legitim religionskritikk og ytringer som regnes som trakasserende eller hatefulle.⁵²

⁴⁸ Kierulf (2021) s. 130.

⁴⁹ NOU 2009: 14 s. 134.

⁵⁰ Rt. 1984 s. 1359 på s. 1364.

⁵¹ Rt. 1984 s. 1359 på s. 1365.

⁵² HR-2020-185-A avsnitt 18–19.

3 Sivilrettslig vern av individer

3.1 Innledning

I dette kapitlet er spørsmålet om personkretsen som er vernet under likestillings- og diskrimineringslovens forbud mot trakassering i § 13 består av bestemte individer eller mer ubestemte grupper. For å undersøke dette tas det utgangspunkt i forarbeidenes forutsetning om at vernet utelukkende gjelder ytringer rettet mot bestemte enkeltpersoner (kapittel 3.2). I kapittel 3.3 tolkes denne forutsetningen i lys av EØS-rettslige og menneskerettslige forpliktelser, der spørsmålet er om det finnes direktiver eller menneskerettighetskonvensjoner som stiller krav til et sivilrettslig forbud mot trakasserende ytringer rettet mot ubestemte grupper. I kapittel 3.4 undersøkes individvernets formål i lys av lovtekstens formulering «formål eller virkning», før spørsmålet i kapittel 3.5 er hvordan grensen mellom ytringer rettet mot individer og grupper trekkes i praksis.

3.2 Forarbeidenes forutsetning om individvern

Ordlyden i ldl. § 13 gir alene ikke noe tydelig svar på om det er individer eller grupper som er vernet under forbudet mot trakasserende ytringer. Det er likevel en kjensgjerning at det at en ytring er «krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende», er noe enkeltpersoner kan oppleve. Den subjektive opplevelsen av ytringene er svært fremtredende i lovteksten. Dette indikerer at vernet gjelder individer, men utelukker ikke at også grupper er vernet.

I lovens forarbeider er det imidlertid lagt til grunn at forbudet kun gjelder ytringer som rammer enkeltpersoner. Dette innebærer at ytringen må ha en «klar adressat og være rettet mot én eller flere konkrete enkeltpersoner».⁵³ Ytringer «i den offentlige debatt som gjelder en gruppe» faller utenfor vernet.⁵⁴ Bestemmelsen er med andre ord ment å verne individer, og ikke grupper. Denne avgrensningen har vært lagt til grunn siden innføringen av de første generelle trakasseringsforbudene knyttet til kjønn og etnisitet.⁵⁵ Vern av utelukkende individer peker i retning av at det er det menneskelige aspektet som er kjernen i begrunnelsen for det sivilrettslige trakasseringsvernet – den personlige krenkelsen som følger av å utsettes for en trakasserende ytring. Forarbeidenes uttalelse om at bestemmelsen rammer adferd som skaper ulike former for ubehag hos den som rammes,⁵⁶ støtter opp under en forståelse av at forbudet skal beskytte individer mot å bli såret, krenket eller ydmyket.

⁵³ Prop.81 L (2016–2017) s. 319.

⁵⁴ Prop.81 L (2016–2017) s. 319.

⁵⁵ Ot.prp. nr. 35 (2004–2005) s. 85 og Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 107.

⁵⁶ Prop.81 L (2016–2017) s. 177.

Det finnes ikke rettspraksis der domstolene har uttalt seg om personkretsen som er vernet under ldl. § 13. I praksis fra Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda har forarbeidenes forutsetninger om at kun individer har et vern under ldl. § 13 blitt lagt til grunn i en rekke avgjørelser. Dette gjelder blant annet brennpunkt-saken, guttogjente.no-saken og tax-isjåfør-saken, som er nærmere omtalt i kapittel 3.5.⁵⁷ Også i avgjørelser avsagt senest i 2022 har Diskrimineringsnemnda lagt dette til grunn for sine avgjørelser.⁵⁸

3.3 EØS-rettslige og menneskerettslige krav til individ- og gruppevern

3.3.1 EØS-rettslige krav

Forarbeidenes og Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemndas forutsetning om at trakasseringsvernet utelukkende gjelder ytringer rettet mot konkrete enkeltpersoner, må tolkes i lys av EØS-rettslige og menneskerettslige forpliktelser på feltet. De EU-rettslige diskrimineringsdirektivene inneholder samme definisjonen av trakassering, som rammer «unwanted conduct» som er relatert til de relevante diskrimineringsgrunnlagene og finner sted «with the purpose or effect of violating the dignity of a person and of creating an intimidating, hostile, degrading, humiliating or offensive environment.»⁵⁹ Forarbeidenes forutsetning om at kun individer er vernet under ldl. § 13 harmonerer med direktivenes definisjon, i den forstand at termene brukt for i å beskrive hvordan trakasseringen rammer er de samme, slik at også direktivenes definisjon retter søkelyset mot den enkeltes opplevelse av oppførsel som utgjør trakassering.

Definisjonen skiller seg likevel fra likestillings- og diskrimineringslovens ved å kreve at trakasseringen har til formål eller virkning å krenke en persons verdighet. Det innebærer at vilkårene for å konstatere trakassering er strengere etter direktivene, slik at det norske vernet er mer omfattende. I angivelsen av dette vilkåret bruker direktivene ordlyden «violating the dignity of a person», der «a person» klart peker i retning av at det er bestemte personer og ikke grupper som har et vern under direktivenes trakasseringsforbud.⁶⁰

EU- eller EFTA-domstolen har ikke behandlet saker om trakassering der individ- eller gruppevern har vært tema. I C-81/12 Asociația Accept og C-54/07 Feryn behandlet EU-domstolen

⁵⁷ Likestillings- og diskrimineringsombudet (31. oktober 2014), Likestillings- og diskrimineringsnemnda (21. februar 2012) og Likestillings- og diskrimineringsombudet (25. september 2015).

⁵⁸ Diskrimineringsnemnda (9. mai 2022), Diskrimineringsnemnda (25. mai 2022) og Diskrimineringsnemnda (16. juli 2022).

⁵⁹ Direktiv 2000/43/EF artikkel 2 nr. 3, direktiv 2000/78/EF artikkel 2 nr. 3, direktiv 2004/113/EF artikkel 2 bokstav c og direktiv 2006/54/EF artikkel 2 nr. 1 bokstav c.

⁶⁰ Direktiv 2000/43/EF artikkel 2 nr. 3, direktiv 2000/78/EF artikkel 2 nr. 3, direktiv 2004/113/EF artikkel 2 bokstav c og direktiv 2006/54/EF artikkel 2 nr. 1 bokstav c.

spørsmål om direkte diskriminering i tilfeller der det var framsatt offentlige ytringer om personer de aktuelle virksomhetene ikke ønsket å ansette, slik at ytringene rammet ubestemte grupper. I begge sakene viste EU-domstolen til at det ikke stilles krav til at det kan identifiseres en bestemt person som er utsatt for direkte diskriminering.⁶¹ EU-domstolen har ikke tatt stilling til om et tilsvarende prinsipp gjelder trakasserende ytringer rettet mot ubestemte grupper. Det er uklart om et slikt prinsipp egner seg for denne formen for diskriminering, ettersom direktivenes trakasseringsforbud er innrettet slik at den enkeltes opplevelse av ytringene er svært sentral for å avgjøre om trakassering har funnet sted. På denne bakgrunn er det mest nærliggende å tolke direktivenes trakasseringsforbud slik at de kun stiller krav til vern av individer.

3.3.2 Menneskerettslige krav

Videre er spørsmålet om det finnes relevante menneskerettighetskonvensjoner som stiller krav til et sivilrettslig forbud mot trakasserende eller hatefulle ytringer rettet mot ubestemte grupper. De generelle diskrimineringsforbudene, som i EMK artikkel 14, SP artikkel 26 og 2 nr. 1, ØSK artikkel 2 nr. 2, antyder ikke hvordan statene er forpliktet til å beskytte individer og grupper.

EMD har under retten til privatliv i EMK artikkel 8 sammenholdt med diskrimineringsforbudet i artikkel 14 behandlet ytringer rettet mot mer ubestemte grupper. Dommen *Budinova and Chaprazov v. Bulgaria* gjaldt en rekke ytringer som var blitt framført offentlig av en bulgarsk politiker, der ytringene handlet om romfolk generelt og ikke var rettet direkte mot klagerne.⁶² Domstolen uttalte at staten kan være underlagt positive forpliktelser i tilknytning til offentlige uttalelser om en minoritetsgruppe, og pekte på at kjernen i spørsmålet var om myndighetene hadde lyktes i å balansere retten til privatliv for den som krenkes av slike ytringer mot retten til ytringsfrihet for den som fremsetter dem.⁶³ I denne saken hadde de nasjonale domstolene vurdert ytringene på en måte som tonet ned evnen de hadde til å stigmatisere og vekke hat og fordommer mot romfolk, noe som hadde ledet til at retten til privatliv og ytringsfrihet ikke var blitt avvendt på en tilfredsstillende måte.⁶⁴ På denne måten oppstiller EMD en plikt for statene til å beskytte mer ubestemte grupper mot nedvurderende ytringer, gjennom å møte dem med en adekvat reaksjon.⁶⁵ Det oppstilles likevel ikke bestemte krav til hva som utgjør en adekvat reaksjon, slik at det ikke stilles krav til noe sivilrettslig forbud mot slike ytringer. Tilvarende tilnærming lagt til grunn i *Behar and Gutman v. Bulgaria*.⁶⁶ Dette harmonerer med Høyesteretts

⁶¹ Case C-81/12 *Asociația Accept v Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării* avsnitt 36 og case C-54/07 *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v Firma Feryn NV* avsnitt 23–25.

⁶² *Budinova and Chaprazov v. Bulgaria* avsnitt 10.

⁶³ *Budinova and Chaprazov v. Bulgaria* avsnitt 87–89.

⁶⁴ *Budinova and Chaprazov v. Bulgaria* avsnitt 93–94.

⁶⁵ *Budinova and Chaprazov v. Bulgaria* avsnitt 95.

⁶⁶ *Behar and Gutman v. Bulgaria* avsnitt 105–106.

vurdering i Rt. 2002 s. 1618, der førstvoterende uttaler at EMK ikke pålegger statene å forby rasediskriminerende ytringer.⁶⁷

Ved siden av de generelle diskrimineringsforbudene inneholder noen av menneskerettighetskonvensjonene artikler som innebærer en plikt til å reagere mot bestemte former for trakassering. Dette gjelder SP artikkel 20 nr. 2, som pålegger statene å forby nasjonalhat, rasehat eller religiøst hat som tilskynder til diskriminering, fiendskap eller vold. Videre pålegger FNs kvinnekongresskonvensjon artikkel 2 bokstav b lest i sammenheng med artikkel 5 bokstav a statene å verne kvinner mot trakassering.⁶⁸ Etter rasediskrimineringskonvensjonen er staten forpliktet til å avskaffe alle former for rasediskriminering, og er som del av dette pålagt plikter som gjelder diskriminering som retter seg mot både grupper og individer.⁶⁹

Staten er på denne måten pålagt en rekke forpliktelser til å hindre trakassering, i noen tilfeller også ytringer rettet mot ubestemte grupper. Et kjennetegn ved disse forpliktelsene er likevel at de, på samme måte som EMK, i stor utstrekning lar det være opp til statens skjønnsmargin å avgjøre hvilke tiltak som settes i verk for å oppfylle dem. Rasediskrimineringskonvensjonen kan brukes som eksempel. Ifølge konvensjonens artikkel 2 bokstav d skal staten for å forby og bringe til opphør rasediskriminering fra personer, grupper og organisasjoner ta i bruk «all appropriate means, including legislation as required by circumstances». Etter den innledende avsnittet i artikkel 4 skal staten ta i bruk «immediate and positive measures designed to eradicate all incitement to, or acts of, such discrimination [...]». Dette innebærer at det er opp til staten å innføre tiltak som er passende og nødvendige, noe som *kan* innebære bruk av lovgivning, dersom forholdene tilsier det. Rasediskrimineringskomitéen har pekt på at også sivilrettslig lovgivning er nødvendig for å bekjempe rasediskriminering,⁷⁰ men legger ikke føringer for hva slags lovgivning statene bør innføre, slik at dette faller innenfor statens skjønnsmargin.

Det finnes likevel forpliktelser i to av menneskerettighetskonvensjonene som pålegger statene å innføre lovgivning som forbyr trakassering eller hatefulle ytringer, og dermed utgjør unntak fra statens ellers brede skjønnsmargin på området: Rasediskrimineringskonvensjonen artikkel 4 bokstav a og SP artikkel 20 nr. 2 og 26.

Rasediskrimineringskonvensjonen artikkel 4 bokstav a stiller eksplisitt krav til at lovgivning skal være strafferettslig, jf. ordlyden «[s]hall declare an offence punishable by law». SP artikkel 20

⁶⁷ Rt. 2002 s. 1618 på s. 1634.

⁶⁸ Prop.81 L (2016–2017) s. 181.

⁶⁹ Se for eksempel FNs rasediskrimineringskonvensjon artikkel 2 nr. 1 bokstav a og 2 nr. 2.

⁷⁰ FNs rasediskrimineringskomité (2013) avsnitt 9, 10 og 12.

nr. 2 forplikter staten til å sørge for at nasjonalhat, rasehat og religiøst hat som tilskynder til diskriminering, fiendskap eller vold «shall be prohibited by law». Dette innebærer ikke at det kreves strafferettslige sanksjoner,⁷¹ men i norsk rett er det lagt til grunn at SP artikkel 20 nr. 2 er gjennomført i strl. § 185 sammen med rasediskrimineringskonvensjon artikkel 4 bokstav a.⁷² Disse bestemmelsene er derfor behandlet i oppgavens kapittel 4.

Når det gjelder SP artikkel 26 følger det av konvensjonsteksten at statene for å sikre lik beskyttelse under loven skal sørge for at «the law shall prohibit any discrimination and guarantee to all persons equal and effective protection against discrimination on any ground such as [...]». Dette innebærer en forpliktelse til å forby diskriminering i lovgivningen i tråd med bestemmelsen.⁷³ Konvensjonstekstens henvisning til «all persons» indikerer imidlertid at det er individer som skal beskyttes under et slikt forbud, i samsvar med ldl. § 13.

Det finnes bare ett eksempel i menneskerettighetskomitéens praksis på at ytringer rettet mot ubestemte grupper har blitt behandlet under SP artikkel 26. Saken *Rabbae et. Al. V. The Netherlands* gjaldt en rekke ytringer fra en nederlandsk politiker som ifølge klagerne var krenkende og oppfordret til diskriminering, vold og hat.⁷⁴ Saken ble hovedsakelig behandlet under SP artikkel 20 nr. 2, men artikkel 26 var også et tema. Komitéen viste til at SP artikkel 20 nr. 2 «secures the right of people as individuals and as members of groups to be free from hatred and discrimination under article 26 by requiring States to prohibit certain conduct and expression by law», for deretter å uttale at «[i]t is only with regard to the specific forms of expression indicated in article 20 that States parties are obliged to have legal prohibitions.»⁷⁵ Sistnevnte uttalelse er hentet fra menneskerettskomitéens generelle kommentar nr. 34, med henvisning til avveiningen som må foretas mot ytringsfriheten i SP artikkel 19.⁷⁶ Som følge av disse uttalelsene er det svært usikkert i hvilken utstrekning artikkel 26 inneholder en forpliktelse til å forby diskriminerende ytringer i større utstrekning enn tilfellene som allerede rammes av SP artikkel 20 nr. 2.

Oppsummert kan det ikke utledes noen klar menneskerettslig forpliktelse til å forby trakasserende eller hatefulle ytringer rettet mot ubestemte grupper i sivilrettslig lovgivning. Lovgivning er likevel ett av flere virkemidler som bør tas i bruk for å oppfylle forpliktelsene til å forhindre

⁷¹ FNs menneskerettskomité (2017) avsnitt 10.4 og Nowak/Schabas (2019) s. 587 punkt 24.

⁷² Ot.prp. nr. 48 (1969–70) s. 4.

⁷³ Nowak/Schabas (2019) s. 749 punkt 21.

⁷⁴ FNs menneskerettskomité (2017) avsnitt 2.1 og 2.7.

⁷⁵ FNs menneskerettskomité (2017) avsnitt 10.4.

⁷⁶ FNs menneskerettskomité (2011) avsnitt 52.

trakassering. Hvordan dette mer konkret gjennomføres faller innenfor den enkelte stats skjønnsmargin. I relasjon til ldl. § 13 innebærer dette at det utelukkende individvernet som er lagt til grunn i forarbeidene ligger innenfor statens spillerom. Det er ikke utenkelig at det over tid kan utvikles klarere plikter til et sivilrettslig forbud mot trakassering som skal beskytte også grupper. Dette må likevel avveies mot retten til ytringsfrihet, noe som i forarbeidene ble pekt på som en begrunnelse for å avgrense ldl. § 13 til å verne individer.⁷⁷

3.4 «Formål» og «virkning» om å trakassere

Individetvernet under ldl. § 13 må forstås i lys av bestemmelsens definisjon av trakassering, som i tråd med EUs diskrimineringsdirektiver både omfatter ytringer som har som «formål eller virkning» å trakassere, jf. ldl. § 13 (2). Når forarbeidenes uttalelse om at trakasseringens vern under ldl. § 13 gjelder ytringer rettet mot konkrete enkeltpersoner leses i sammenheng med ordlyden «formål», kan det utledes et krav om at ytringen må være rettet mot bestemt(e) individ(er), men ikke et krav om *trakasserende virkning* hos den som rammes av ytringen.⁷⁸ Individetvernet under ldl. § 13 innebærer med andre ord ikke et absolutt krav om at ytringen har ledet til en individuell krenkelse. Hensikt om å trakassere hos den som ytrer seg rammes også, selv om den trakasseringen er rettet mot ikke opplever ytringen som trakasserende.⁷⁹

Lovtekstens «formål»-alternativet tilsier at formålet bak det sivilrettslige individvernet ikke er begrenset til å skulle beskytte det bestemte individet mot personlige krenkelser. Også ønsket om å påføre noen en slik krenkelse sanksjoneres, noe som tilsier at ytringene som rammes av trakasseringens forbudet generelt er uønsket i samfunnet, uavhengig av hvilke konkrete konsekvenser de har for individene som rammes. Dette kan tyde på at det sivilrettslige trakasseringens forbudet til en viss grad også har til formål å hindre spredning av slike ytringer, og på denne måten bidrar til et bredere samfunnsvern. Et slikt vern vi kunne komme mer ubestemte grupper til gode, fordi det kan bidra til hindre spredning av ytringer som rammer medlemmer av gruppen. Samtidig kan det stilles spørsmål ved om «formål»-alternativt i alle tilfeller kan tas helt på ordet, ettersom en hensikt om å trakassere som ikke leder til noen faktisk skadevirkning kanskje ikke i alle tilfeller vil anses som verdt å sanksjonere.

3.5 Grensedragningen mellom ytringer rettet mot individer og grupper

Grensedragningen mellom hvilke ytringer i tilstrekkelig grad er rettet mot én eller flere bestemte personer og ikke, er avgjørende for om ldl. § 13 kommer til anvendelse. Denne grensen

⁷⁷ Prop.81 L (2016–2017) s. 178.

⁷⁸ Ballangrud (2022) Kommentar til § 13.

⁷⁹ Prop.81 L (2016–2017) s. 319.

er konkretisert i praksis fra Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda og i forarbeidene til diskrimineringsloven av 2005. Forarbeidene til de tidligere diskrimineringslovene er relevante for forståelsen av trakasseringsforbudet i § 13, som bygger på de tidligere trakasseringsforbudene.⁸⁰

I disse forarbeidene ble det, i likhet med i forarbeidene til ldl. § 13, lagt til grunn at trakasseringsringen måtte være rettet mot én eller flere konkrete enkeltpersoner.⁸¹ Videre forklarer departementet grensedragningen mellom vern av individer og grupper med et konkret eksempel. Det blir vist til at et leserbrev som innebærer nedverdiggelse av en hel gruppe uten å være myntet på navngitte personer faller utenfor trakasseringsvernet, og i stedet vil kunne rammes av straffelovens forbud mot hatefulle ytringer.⁸² Spredning av et slikt leserbrev til «en eller flere identifiserbare enkeltpersoner» ville likevel kunne omfattes.⁸³ Dette innebærer at når ytringens innhold rettes mot en bestemt person vil kravet kunne være oppfylt, selv om innholdet i seg selv fremstår generelt.

Departementet uttalte videre at «[e]n trakasserende ytring som i *formen* retter seg mot en stor gruppe personer, kan i den *sammenheng* den fremkommer i virkeligheten rette seg mot én enkelt eller noen få.»⁸⁴ Videre at «[d]et avgjørende vil ikke være ytringens *ordlyd*, men hvordan den under de *konkrete forhold* må forstås» (mine uthevninger).⁸⁵ Forarbeidene oppstiller på denne måten en vurderingsnorm der det verken er ytringens form (om den er generell eller målrettet) eller ytringens ordlyd som avgjør om kravet om å være rettet mot én eller flere konkrete enkeltpersoner er oppfylt. Det avgjørende er den konkrete konteksten ytringen fremkommer i, noe som innebærer at det må gjøres en helt konkret vurdering av den enkelte ytring. Som et eksempel vil en ytring som utfra formen og ordlyden fremstår som om den ikke er rettet mot noen bestemt, kunne rammes av trakasseringsforbudet dersom den i realiteten inneholder opplysninger som rammer en bestemt person, men er av en slik karakter at det kun er denne personen selv som vil oppfatte det på denne måten.

Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda har i flere avgjørelser kommet til at ytringer har falt utenfor trakasseringsforbudene i de tidligere diskrimineringslovene, fordi de ikke i tilstrekkelig grad har vært rettet mot noen bestemt person. Dette gjelder

⁸⁰ Prop.81 L (2016–2017) s. 177.

⁸¹ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 107.

⁸² Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 107.

⁸³ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 107.

⁸⁴ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 107.

⁸⁵ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 107.

blant annet brennpunkt-saken, som omhandler ytringer fremsatt i en dokumentar om massakrene i Srebrenica i Bosnia 1995.⁸⁶ Saken fremstår som et klart eksempel på ytringer som faller utenfor individvernet, ettersom uttalelsene i dokumentaren ikke synes å ha noen tilknytning til klageren utover at han var bosnier. Et annet klart eksempel følger av guttogjente.no-saken, som gjaldt nedsettende ytringer om homofili og homofilt samliv fremsatt på en nettside. Ytringene var rettet mot en hel gruppe på grunn av deres seksuelle orientering, og falt derfor utenfor trakasseringsforbudet i diskrimineringsloven om seksuell orientering § 8.⁸⁷ Det samme var tilfelle i Diskrimineringsnemndas sak 0173/2022, der klageren mente at en plakat med teksten «transkvinner er menn» utgjorde trakassering på grunn av kjønnsidentitet. Nemnda henla saken, begrundet i at ytringen gjaldt en gruppe.⁸⁸

I taxi-sjåførsaken behandlet ombudet en sak der utfallet fremstår noe mer usikkert. Saken gjaldt ytringer fremsatt av en taxisjåfør overfor en passasjer, der sjåføren angivelig skal ha uttalt at det burde innføres sharia-lovgivning i Norge og at homofile burde halshugges.⁸⁹ Ytringene ble fremsatt uten at sjåføren tilsynelatende var klar over at passasjeren selv var homofil, noe han fortalte først etter at ytringene hadde falt.⁹⁰ Selv om ytringene rammet passasjeren som selv var homofil, kom ombudet til at ytringene var fremsatt på generelt grunnlag og ikke var rettet mot passasjeren personlig, men mot en hel gruppe på grunn av deres seksuelle orientering.⁹¹

En slik forståelse av kravet om at ytringen må være rettet mot én eller flere bestemte personer, innebærer at det ikke er tilstrekkelig at ytringen har årsakssammenheng med et diskrimineringsgrunnlag og at den er uttalt overfor en bestemt person som er omfattet av diskrimineringsgrunnlaget. Også innholdet i ytringen må være myntet på denne bestemte personen, noe som i praksis innebærer at avsenderen av ytringen må være klar over at mottakeren er omfattet av diskrimineringsgrunnlaget. Det kan stilles spørsmål om ved hvor godt dette harmonerer med ordlyden «formål eller virkning» i ldl. § 13, der alternativet «virkning» ikke stiller krav til noen trakasserende hensikt. Virkningen ytringen har på den som rammes er tilstrekkelig, når ytringen overstiger en viss alvorlighetsgrad.⁹² Basert på en slik betraktning kan man se det slik at sjåføren burde forstått at grove ytringer som disse kunne få en trakasserende virkning når han fremsatte dem overfor en ukjent.

⁸⁶ Likestillings- og diskrimineringsnemnda (21. februar 2012).

⁸⁷ Likestillings- og diskrimineringsombudet (31. oktober 2014) under «Ombudet vurdering».

⁸⁸ Diskrimineringsnemnda (16. juli 2022).

⁸⁹ Likestillings- og diskrimineringsombudet (25. september 2015) under «Partenes syn på saken, LLH ved Oddvar Thorbjørnsen Faltin».

⁹⁰ Likestillings- og diskrimineringsombudet (25. september 2015) under «Ombudets vurdering».

⁹¹ Likestillings- og diskrimineringsombudet (25. september 2015) under «Ombudets vurdering».

⁹² Prop.81 L (2016–2017) s. 319–320.

4 Strafferettslig vern av grupper og individer

4.1 Innledning

Hovedspørsmålet i dette kapitlet er om personkretsen som er vernet under forbudet mot hatefulle ytringer i straffeloven § 185 består av bestemte individer eller mer ubestemte grupper. Analysen vil vise hvordan det over tid utviklet seg et kombinert individ- og gruppevern, der flere rettslige aktører har bidratt til utviklingen. Mens FNs rasediskrimineringskonvensjon var viktig for bestemmelsens tilblivelse, har lovgivers vilje slik den har kommet til uttrykk gjennom en rekke endringer av ordlyden i strl. § 185 og Høyesteretts håndheving av straffebudet bidratt i utviklingen fra et rent gruppevern til et vern som også omfatter individer.

Etter å ha vurdert hva lovteksten og straffebudets plassering i straffeloven tilsier (kapittel 4.2), beskrives fire trekk ved denne utviklingen. Det første dreier seg om hvordan lovteksten ble åpnet for å omfatte ytringer rettet mot bestemte individer (kapittel 4.3). Spørsmålet om vern av individer og grupper har nær sammenheng med spørsmålet om hvilke ytre omstendigheter ytringen må være framsatt under, nærmere bestemt graden av offentlighet som kreves rundt en ulovlig ytring. Dette er tema i kapittel 4.4, der lovtekstens senkning av kravene til offentlighet analyseres. Deretter analyseres betydningen av innføringen av nye diskrimineringsgrunnlag (kapittel 4.5), før dreining mot et kombinert individ- og gruppevern og innføring av sondringene person/sak og politiske/sjikanøse ytringer i Høyesteretts praksis er tema i kapittel 4.6. Som del av dette undersøkes det i kapittel 4.6.2 om utviklingen av et individvern har bidratt til at terskelen for det straffbare har blitt lavere under strl. § 185.

4.2 Straffebudets plassering og utforming

Straffebudets plassering i straffelovens kapittel 20 om «[v]ern av den offentlige ro, orden og sikkerhet», tyder på at det er vern av grupper og av samfunnet som helhet, som er den avgjørende begrunnelsen bak bestemmelsen. Dette forsterkes av at strl. § 185 skiller seg fra straffelovens øvrige ytringsfrihetsbegrensninger i §§ 263, 266, 266 a og 267 om henholdsvis trusler, hensynsløs adferd, alvorlig personforfølgelse og krenkelse av privatlivets fred. Disse er alle del av straffelovens kapittel 24 om «[v]ern av den personlige frihet og fred», noe som tyder på at det under disse straffebudene er hensynet til vern av det enkelte individ som er avgjørende.⁹³

Det er aspekter ved ordlyden i strl. § 185 som peker i retning av et mål om å verne både grupper og et mål om å verne individer. Bruken av ordet «noen» under definisjonen av en hatefull ytring i annet ledd trekker verken i den ene eller andre retningen. Termene som er brukt for å definere

⁹³ Kierulf (2022) s. 10–11 og Methi (2021) s. 17.

en hatefull ytring er, slik Høyesterett har påpekt i Rt. 1997 s. 1821 (Hvit Valgallianse), ikke-særlig presise og går noe over i hverandre.⁹⁴ Selv om betydningen av den enkelte termen ikke er enkel å klarlegge, peker å «true eller forhåne noen» i retning av et vern mot personlige krenkelser, ettersom trusler og hån hovedsakelig rammer den enkelte som utsettes for dette. Å «fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen» leder på sin side tanken i retning av et formål om å beskytte grupper. Dette gjelder særlig «hat» og «forfølgelse», mens betydningen av «ringeakt» er særlig uklar. Hat og forfølgelse er forhold som ikke bare rammer individer, men som historien har vist oss at har konsekvenser for hele grupper, og for samfunnet som helhet.

4.3 Forhistorie og forhold til FNs rasediskrimineringskonvensjon

Straffebudets forhistorie kan belyse lovteksten nærmere. Ved innføring av den første varianten av forbudet i strl. 1902 § 135 (2) brukte departementet ord som «raseforfølgelse», «rasehat» og «antisemittiske handlinger» for å beskrive forholdene det var behov for å forby.⁹⁵ Det ble pekt på at det ikke fantes noe straffebud som på en tilfredsstillende måte rammet fornærmelser eller uriktige beskyldninger rettet mot en mer ubestemt gruppe, sammenliknet med enkeltpersoner.⁹⁶ Denne vurderingen ble fulgt opp med en uttrykkelig uttalelse om at «fornærmelser og trusler m. v. mot private» skulle falle utenfor bestemmelsen.⁹⁷

Dette kom til uttrykk i lovteksten, der det het at «[p]å samme måte straffes den som offentlig forhåner eller opphisser til hat eller ringeakt mot *en folkegruppe* som karakteriseres ved en bestemt trosbekjennelse, avstamning eller opprinnelse for øvrig, eller som truer en slik *folkegruppe* eller sprer falske beskyldninger mot den» (mine uthevinger). Formålet om å beskytte bestemte folkegrupper er fremtredende, og det er ingen sider ved ordlyden som gir inntrykk av å omfatte ytringer rettet mot bestemte individer. Lovtekstens ordlyd og departementets uttalelser gir uttrykk for at formålet bak innføring av strl. 1902 § 135 (2), var å beskytte grupper som var særlig utsatt for hat og å beskytte samfunnet mot konsekvensene av spredning av hat mot slike grupper. Den første Ytringsfrihetskommisjonen har senere beskrevet bestemmelsen slik at den straffela «å sette samfunnsfreden på spill ved å opphisse en del av befolkningen mot en annen.»⁹⁸

Videreutviklingen av bestemmelsen i strl. 1902 § 135 a hadde som nevnt opphav i Norges ratifikasjon av FNs rasediskrimineringskonvensjon, og må tolkes i lys av konvensjonen og praksis fra FNs rasediskrimineringskomité.⁹⁹ Statenes strafferettslige plikter i tilknytning til arbeidet

⁹⁴ Rt. 1997 s. 1821 (Hvit Valgallianse) på s. 1826.

⁹⁵ Ot.prp. nr. 45 (1960–1961) s. 1.

⁹⁶ Ot.prp. nr. 45 (1960–1961) s. 1.

⁹⁷ Ot.prp. nr. 45 (1960–1961) s. 2.

⁹⁸ NOU 1999: 27 s. 203.

⁹⁹ Ot.prp. nr. 48 (1969–70) s. 3 og Ot.prp. nr. 8 (2007–2008) s. 343.

mot rasediskriminerende ytringer fremgår av konvensjonens artikkel 4 bokstav a, som forplikter statene til å

«declare an offence punishable by law all dissemination of ideas based on racial superiority or hatred, incitement to racial discrimination, as well as all acts of violence or incitement to such acts against any race or group of persons of another colour or ethnic origin, and also the provision of any assistance to racist activities, including the financing thereof».

Rasediskrimineringskomitéen har presisert at dette pålegger statene fire ulike plikter, der tre av dem dreier seg om ytringer: En plikt til å straffebelegge (1) spredning av ideer som gir uttrykk for raseoverlegenhet eller rasehat, (2) oppfordringer til rasehat og (3) oppfordringer til vold mot bestemte raser eller grupper av personer med en annen hudfarge eller etnisk opprinnelse.¹⁰⁰ Dette innebærer at konvensjonen pålegger statene klare plikter til å kriminalisere slike ytringer. Samtidig må pliktene tolkes med «due regard» til blant annet ytringsfriheten, jf. rasediskrimineringskonvensjonen artikkel 4 og 5 bokstav d) viii.

Når det gjelder personkretsen som rammes av ytringene konvensjonen krever kriminalisert, er det i angivelsen av den første plikten ikke pekt direkte i retning av verken grupper eller individer. Konvensjonsteksten «dissemination of ideas based on racial superiority or hatred» tilsier likevel at det er et straffebelagt gruppevern som kreves, ettersom spredning av ideer forutsetter at ytringen ikke har vært rettet mot en eller noen få bestemte personer. Når det gjelder de to sistnevnte pliktene om oppfordringer til rasehat og vold, gjelder disse oppfordringer som retter seg mot «any race or group of persons of another colour or ethnic origin». Siste del av denne angivelsen, «group of persons [...]», gjelder klart nok vern av grupper. Betydningen av uttrykket «any race» er isolert sett mer uklar, men lest i sammenheng med «group of persons» tilsier dette at artikkel 4 bokstav a kun stiller krav til et strafferettslig vern av grupper.

Dette underbygges av rasediskrimineringskomitéens praksis under artikkel 4 bokstav a, som med det unntak av saken referert under, ikke inneholder eksempler på at komitéen har behandlet individklager om ytringer rettet mot bestemte personer. Komitéen har derimot behandlet en rekke individklager om ytringer rettet mot grupper framsatt overfor en ubestemt krets av tilhørere.¹⁰¹ I saken 46/2009, som gjaldt et voldelig angrep på en bestemt familie i deres eget hjem, der det også ble ropt krenkende slagord, kom komitéen til at det ikke forelå noe selvstendig brudd på artikkel 4 bokstav a.¹⁰² Dette ble ikke begrunnet nærmere, men tyder på at ytringer

¹⁰⁰ FNs rasediskrimineringskomité (1993) avsnitt 3.

¹⁰¹ Eksempler på dette finnes i FNs rasediskrimineringskomité's saker 30/2003 (2005), 34/2004 (2006) og 43/2008 (2010).

¹⁰² FNs rasediskrimineringskomité (2012) avsnitt 2.1 og 7.5.

rettet mot bestemte personer faller utenfor rasediskrimineringskonvensjonen artikkel 4 bokstav a. På denne bakgrunn er det mest nærliggende å tolke artikkel 4 bokstav a slik at den kun stiller krav til et strafferettslig vern mot hatefulle ytringer som retter seg mot ubestemte grupper.

Om rasediskrimineringskonvensjon artikkel 4 bokstav a skulle innebære en plikt til strafferettslig vern av individer har ikke uten videre betydning for om Norge oppfyller sine plikter etter konvensjonen. Strl. § 185 oppstiller, som vi skal se, også et vern mot hatefulle ytringer for enkeltpersoner. Dette gjelder også overfor forpliktelsene i SP artikkel 20 nr. 2, som ifølge menneskerettighetskomitéen tilbyr «protection for people as individuals and as members of groups».¹⁰³ Individvernet under strl. § 185 innebærer at bestemmelsen går lengre enn rasediskrimineringskonvensjonen krever på dette området, samtidig som den oppfyller plikten under SP artikkel 20 nr. 2 til å beskytte både individer og grupper. Det finnes ikke eksempler på andre menneskerettighetskonvensjoner som stiller krav til kriminalisering av trakasserende eller hatefulle ytringer. Straffesanksjonering av ytringer kan imidlertid i konkrete tilfeller komme i konflikt med yttringsfriheten i EMK artikkel 10.¹⁰⁴ Poenget i denne sammenhengen er særlig hvordan rasediskrimineringskonvensjonens vern mot hatefulle ytringer bygger et vern av ubestemte grupper, noe som har hatt avgjørende betydning for utviklingen av det strafferettslige vernet i strl. § 185.

Ved innføringen av strl. 1902 § 135 a ble lovteksten endret fra å gjelde ytringer som rammet «en folkegruppe» til «en gruppe av personer», slik at den fremdeles ikke ga uttrykk for noe individvern. I forarbeidene til lovendringen viste departementet til at bestemmelsen ikke rammet fornærmelser og trusler mot enkeltpersoner, men «forbrytelser mot den alminnelige orden og fred».¹⁰⁵

I 1981 ble imidlertid tanken om et utelukkende gruppevern lagt til side, til fordel for et vern som også gjaldt ytringer rettet mot bestemte individer. Lovendringen fant sted samtidig som «homofile legning, leveform eller orientering» ble innført som diskrimineringsgrunnlag, og innebar at ordlyden i strl. 1902 § 135 a ble endret fra å gjelde «en gruppe av personer» til å omfatte ytringer som «truer, forhåner eller utsetter for hat, forfølgelse eller ringeakt *en person* eller *gruppe av personer* [...]» (mine uthevinger).¹⁰⁶ I forarbeidene ble det lagt til grunn at straffebudet nå skulle ramme ytringer rettet mot enkeltpersoner og vist til at dette ville gi homofile et vern av den enkeltes integritet, men utover dette ble ikke endringen i personkrets reflektert over

¹⁰³ FNs menneskerettskomité (2017) avsnitt 9.7.

¹⁰⁴ Perinçek v. Switzerland avsnitt 280.

¹⁰⁵ Ot.prp. nr. 48 (1969–70) s. 18.

¹⁰⁶ Ot.prp. nr. 29 (1980–1981) s. 16.

eller begrunnet nærmere.¹⁰⁷ Heller ikke i straffelovrådets NOU 1979: 46, der spørsmålet om strafferettslig vern av homofile ble utredet, er det reflektert over at den foreslåtte lovteksten innebar at straffebudet generelt ville utvides til å gi et vern mot ytringer rettet mot individer.

Som begrunnelse for å innføre et vern av homofile diskuterte straffelovrådet behovet for et vern mot krenkende ytringer.¹⁰⁸ Mindretallets begrunnelse for å innføre vernet dreide seg om at homofile som gruppe ofte ble utsatt for krenkende uttalelser i form av generelle utsagn, og i den forlengelse la de særlig vekt på at dette i mange tilfeller opplevdes som diskriminering av den enkelte.¹⁰⁹ Denne begrunnelsen skiller seg fra den som hittil hadde ligget til grunn for strl. 1902 § 135 a, der grunntanken hadde vært å beskytte samfunnet mot konsekvensene av spredning av hat mot grupper. Dette illustrerer spenningen mellom et individperspektiv og et samfunnsperspektiv, der søkelyset blir flyttet i retning av å vektlegge personlige konsekvenser. På denne måten ble strl. 1902 § 135 a utvidet til å ramme ytringer rettet mot bestemte individer, uten at det ble gjort til noe stort tema i lovendringsprosessen.

I 2006 ble strl. 1902 § 135 a gitt en ny utforming som innebar flere materielle endringer.¹¹⁰ I den nye lovteksten ble ordlyden «en person eller en gruppe av personer» erstattet med en mer generelt utformet ordlyd, der «noen» ble brukt for å beskrive sammenhengen mellom terskelen for en straffbar ytring og diskrimineringsgrunnlagene. I forarbeidene er det uttalt at endringen skulle forenkle lovteksten, uten at det var ment å innebære en realitetsendring,¹¹¹ slik at bestemmelsen fremmedes rammet ytringer rettet mot både grupper og individer. Erstatningen av formuleringen «en person eller en gruppe av personer» innebar at man ikke utfra en isolert lesning av ordlyden lengre kunne lese det kombinerte individ- og gruppevernet. At bestemmelsen innebar at vern mot ytringer som rammet både grupper og individer ble på denne måten skjult bak den nokså intetsigende formuleringen «noen».

Denne formuleringen er videreført i dagens lovtekst i strl. § 185 (2), og er foreslått videreført av Ytringsfrihetskommisjonen i NOU 2022: 9.¹¹² Når det i dagens ordlyd heter at en diskriminerende eller hatefull ytring består i å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt «overfor noen på grunn av deres [...]», må dette leses slik at «overfor noen» fremdeles betyr «overfor en person eller en gruppe av personer». Denne vagheten ved lovteksten bidrar til at straffebudets rekkevidde fremstår som uklar, og gir dårlig forutberegnelighet for den om ønsker å ytre seg, noe som kan bidra til at rommet for å ytre seg i praksis blir mindre.

¹⁰⁷ Ot.prp. nr. 29 (1980–1981) s. 11 og 13.

¹⁰⁸ NOU 1979: 46 s. 41.

¹⁰⁹ NOU 1979: 46 s. 51.

¹¹⁰ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 214.

¹¹¹ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 215.

¹¹² NOU 2022: 9 s. 209–210.

Rekken av lovendringer som hittil er beskrevet har bidratt til å dreie strl. § 185 fra å inneholde et rent gruppevern og i retning av en større individorientering. Dette skjer uten at det forekommer noen prinsipiell diskusjon eller blir gjort noe stort poeng ut av denne utvidelsen, i alle fall ikke slik at det har kommet til uttrykk i bestemmelsens forarbeider. Endringene innebærer at straffebudet fikk et nedslagsfelt som delvis overlapper med det sivilrettslige trakasseringsforbudet. Betydningen av endringene skal likevel ikke overdrives. Selv om man i 1981 åpnet for å straffe ytringer rettet mot bestemte individer, var det frem til 2009 et vilkår at ytringene måtte være fremsatt offentlig. Ytringens evne til å spre seg i samfunnet utgjorde fremdeles et straffbarhetskriterium, noe som tilsier at gruppe- og samfunnsvernet også etter disse lovendringene var de viktigste hensynene bak straffebudet. I og med at ytringer rettet mot bestemte personer i mer private sammenhenger ikke hadde noen strafferettslig beskyttelse, ga ikke straffebudet noe fullgodt individvern på samme måte som ldl. § 13. Betydningen av vilkåret «offentlig» og innføringen av nærvær-alternativet strl. § 185 (1) (3) er tema i neste kapittel.

4.4 Ytre omstendigheter – Offentlige og private ytringer

4.4.1 Offentlig-alternativet og nærvær-alternativet

Ldl. § 13 stiller ikke krav til at en trakasserende ytring må være fremsatt på en bestemt arena eller under bestemte omstendigheter, utover å være rettet mot én eller flere bestemte personer. Her skiller strl. § 185 seg fra det sivilrettslige trakasseringsvernet, ved å stille krav til de ytre omstendighetene ytringen må være fremsatt under, ved at offentlighet rundt ytringen er gjort til del av den objektive gjerningsbeskrivelsen. Ifølge strl. § 185 (1) (1) og (1) (3) er det et vilkår at ytringen enten er fremsatt «offentlig» eller i «andres nærvær» og «overfor en som rammes av denne jf. annet ledd».

Vilkåret om at ytringen må være fremsatt «offentlig» innebærer at den må være fremsatt «i nærvær av et større antall personer», slik at den «lett kunne iakttas og er iakttatt fra et offentlig sted» eller «på en måte som gjør den egnet til å nå et større antall personer», jf. strl. § 10 (2). Førstnevnte alternativ er i forarbeidene konkretisert til å omfatte 20–30 personer.¹¹³ Dersom ytringen er fremsatt på et offentlig sted i tråd med det andre alternativ, er det ifølge forarbeidene en forutsetning at minst én person må ha oppfattet ytringen.¹¹⁴ I og med ordlyden «egnet» i tredje alternativ stilles det likevel ikke krav til hvor mange som i realiteten er blitt nådd.¹¹⁵ Det er ytringens potensiale til å nå et større antall personer som er avgjørende. Situasjoner der en ytring av en eller annen grunn ikke har blitt oppfattet av andre, er omfattet så lenge den *kunne*

¹¹³ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 409.

¹¹⁴ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 215.

¹¹⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 164.

blitt oppfattet av et tilstrekkelig antall personer.¹¹⁶ Det avgjørende er om måten ytringen er formildet på er egnet til å nå et tilstrekkelig antall personer, som også for dette alternativet gjelder omkring 20–30 personer.¹¹⁷ Også ytringer fremsatt gjentatte ganger i mer private sammenkomster kan ifølge forarbeidene være egnet til å nå et større antall personer, ettersom også disse kan bidra til å krenke samfunnets kollektive interesser i å forhindre hatefulle ytringer i det offentlige rom.¹¹⁸

Kravet om at ytringen må være fremsatt på et offentlig sted, overfor et større antall personer eller være egnet til å spre seg på en måte slik at den når et større antall personer, tyder på at ytringens evne til å spre seg i samfunnet anses avgjørende for straffverdigheten av å fremsette den. Fram til lovendringen i 2006 gikk dette tydeligere fram av lovteksten, som rammet ytringer som fremsettes «offentlig eller på annen måte spres blant allmennheten». Offentlig-alternativet tilsier derfor at det er effekten en ytring kan ha på en bredere krets av tilhørere, og ikke virkningen den har på det enkelte individ som rammes, som har vært styrende for hvilke ytringer som straffes.¹¹⁹ Det er effekten ytringer kan skape hos andre og mot en minoritetsgruppen man søker å avverge.¹²⁰ Dette harmonerer med bestemmelsens opprinnelige gruppe- og samfunnsvern.

I 2009 vedtok man å supplere strl. § 185 med det såkalte nærvær-alternativet. Dette innebar en utvidelse av straffeansvaret under § 185 og en ytterligere dreining i retning av å verne individer mot hatefulle ytringer. Nærvær-alternativet supplerer det gruppeorienterte kravet til offentlighet med et straffalternativ der det er tilstrekkelig at ytringen er framsatt «i andres nærvær» og «overfor en som rammes av denne, jf. annet ledd». Vilkåret «i andres nærvær» innebærer at kravene til offentlighet er senket. I forarbeidene er det lagt til grunn at vilkåret innebærer at også «ytringer som fremsettes i halvoftentlige eller private omgivelser» straffes, uten at det er nærmere avklart hva som ligger i «andres nærvær».¹²¹ Den lavere strafferammen for ytringer som rammes av nærvær-alternativet er begrunnet i at slike ytringer «har et mindre skadepotensial enn tilsvarende utsagn som spres i det offentlige rom,¹²² noe som tyder på at gruppevernet likevel står sterkt ved siden av det nye straffealternativet.

¹¹⁶ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 215.

¹¹⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 164.

¹¹⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 409 og Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 187.

¹¹⁹ Kierulf (2021) s. 131.

¹²⁰ Kierulf (2022) s. 10.

¹²¹ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 399.

¹²² Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 399.

Vilkåret om at ytringen må være fremsatt «overfor en som rammes av denne, jf. annet ledd» innebærer at den som rammes av ytringen må tilhøre en gruppe som er beskyttet av et diskrimineringsgrunnlag i strl. § 185 (2) bokstavene a–e. Samtidig innebærer det at ytringen må nå frem til en som rammes av den, slik at ytringen i de fleste tilfeller vil innebære en krenkelse av individet personlig. På denne måten bidrar straffealternativet til vern av individers verdighet. Dette står i kontrast til offentlig-alternativet, som ikke stiller krav til at noen som faller innenfor gruppen som er vernet er blant tilhørerne ytringen er fremsatt i «nærvær av» eller er «egnet til å nå», jf. strl. § 10 (2). Så lenge ytringen er rettet mot en person eller gruppe «på grunn av» at de er omfattet av et av diskrimineringsgrunnlagene i strl. § 185 (2), trenger ikke ytringen nå frem til denne personen eller gruppen. Dette innebærer at man etter offentlig-alternativet kan straffes for en ytring som er hateful overfor eksempelvis homofile, uten at en eneste homofil person har oppfattet ytringen eller at ytringen er egnet til å nå frem til en eneste homofil person. Det er med andre ord uten betydning om ytringen kan påføre noen en personlig krenkelse, i samsvar med den opprinnelige tanken om gruppe- og samfunnsvern.

Nærvær-alternativet innebærer derfor at strl. § 185 har nærmet seg individvernet i ldl. § 13, på den måten at det sivilrettslige kravet om at ytringen må være rettet mot én eller flere bestemte personer samsvarer med vilkåret «overfor en som rammes av denne» i § 185 (1) (3). Samtidig er det verken under ldl. § 13 eller strl. § 185 et absolutt krav om at en bestemt personen har blitt utsatt for en individuell krenkelse, ettersom ldl. § 13 også rammer «formål» om å trakassere og strl. § 185 har et bredere nedslagsfelt under offentlig-alternativet.

4.4.2 Bakgrunnen for innføring av nærvær-alternativet

Foranledningen for innføring av nærvær-alternativet var at forbudene mot æreskrenkelser mot en annens æresfølelse i strl. 1902 § 246 ble avkriminalisert ved ikrafttreddelsen av den nye straffeloven i 2015.¹²³ Som følge av dette ønsket man å videreføre deler av vernet mot krenkelser av æresfølelsen i strl. § 185, ved å åpne for å straffe hatefulle ytringer fremsatt i halvoftentlige eller private omgivelser.¹²⁴ Departementet viste til at straffverdigheten av hatefulle ytringer først og fremst skyldes at innholdet spres til andre enn dem som rammes, men mente det ikke kunne ses bort fra at også hatefulle ytringer fremsatt i halvoftentlige sammenhenger eller i nærvær av andre kunne være straffverdige.¹²⁵

¹²³ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 166 og 399.

¹²⁴ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 399.

¹²⁵ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 165–166.

En tilsvarende endring var blitt forslått av Holgersen-utvalget i NOU 2002: 12. Utvalget tok til orde for at stedet der en hatefulle ytring blir fremsatt ikke bør ha avgjørende betydning for straffbarheten, og la særlig vekt at ytringens virkning overfor individer kunne ramme like hardt i private som i offentlige forhold.¹²⁶ Departementet gikk den gangen ikke videre med forslaget. Det ble pekt på at bestemmelsen måtte fortsette å bygge på et skille mellom private og offentlige rom, og vist til og at reglene om ærekrenkelse kunne ramme noen av disse tilfellene.¹²⁷ Blant høringsinnspillene departementet la vekt på var Riksadvokatens, som mente utvalgets forslag om å inkludere ytringer fremsatt i andres nærvær ville endre bestemmelsen fra å «verne 'det offentlige klima' mot rasediskriminerende ytringer til [å bli] en bestemmelse som i større grad verner den enkelte mot å bli utsatt for nedvurderende uttalelser om den etniske gruppe vedkommende tilhører».¹²⁸

Når man i 2009 likevel valgte å innføre nærvær-alternativet, innebar det at man delvis videreførte straffebudet om krenkelser mot noens æresfølelse, som er beskrevet som en persons selvfølelse og selvaktelse gjennom vedkommende sine egne tanker og følelser knyttet til seg selv.¹²⁹ Dette er utvilsomt individorientert, der det er innvirkningen på individers egne tanker og følelser om seg selv som er kjernen i krenkelsen, i kontrast til gruppevernet i strl. § 185, der ytringens effekt på tredjepersoner er avgjørende. Dette ble innført i strl. § 185 – en bestemmelse som opprinnelig var ment å verne bredere samfunnsinteresser, i tråd med straffebudets plassering i straffeloven kapittel 20.

4.4.3 Nærvær-alternativets betydning for individvernet

Innføringen av nærvær-alternativet har, gjennom å delvis videreføre forbudet mot å krenke noens æresfølelse, bidratt til en ytterligere utvidelse av individvernet under strl. § 185. Man kan ikke lengre snakke om en individorientering kun i form av at ytringer rettet mot bestemte individer rammes av strl. § 185, slik rettstilstanden var fra 1981. Kravene til offentlighet ble med innføringen av nærvær-alternativet senket betraktelig, og som følge av dette omfattes ytringer som ikke først og fremst er egnet til å spre hat i samfunnet, men til å ha en krenkende virkning overfor den enkelte som rammes. Dette innebærer at bestemmelsen, ved siden av det opprinnelige gruppe- og samfunnsvernet, er supplert med det som likner mer på et individuelt verdighetsvern.

Straffelovens individvern har på denne måten nærmet seg vernet under ldl. § 13 ytterligere. Samtidig er rekkevidden av individvernet under strl. § 185 fremdeles mindre enn under ldl.

¹²⁶ NOU 2002: 12 s. 207.

¹²⁷ Ot.prp nr. 33 (2004–2005) s. 187.

¹²⁸ Ot.prp nr. 33 (2004–2005) s. 185.

¹²⁹ Bratholm (1995) Kommentar til § 246.

§ 13, ettersom det stilles visse krav til offentlighet. Ikke alle individuelle krenkelser er omfattet under strl. § 185, når det stilles krav til at ytringen er fremsatt «i andres nærvær». Nærvær-alternativet utgjør på denne måten en nedre grense for offentlighet rundt ytringer som omfattes under det strafferettslige vernet. Hvor denne grensen i praksis skal trekkes er tema i kapittel 5.3.

4.5 Innføring av nye diskrimineringsgrunnlag

Fra å opprinnelig omfatte «trosbekjennelse, avstamning eller opprinnelse for øvrig», har strl. § 185 gradvis blitt tilført nye diskrimineringsgrunnlag.¹³⁰ Først grunnlaget som i dagens lovtekst lyder «seksuelle orientering» (1981), og senere «nedsatte funksjonsevne» (2013) og «kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk» (2021).¹³¹ Dette innebærer at vernet mot ytringer rettet mot både grupper og individer gradvis har blitt utvidet til å verne personer som er omfattet av nye gruppekaraktistikker. Felles for flere av de nye diskrimineringsgrunnlagene er at de dreier seg om kjennetegn ved en person som er nært knyttet til vedkommendes subjektive identitet og selvopplevelse, kontra mer objektive kjennetegn.¹³² Dette gjelder særlig diskrimineringsgrunnlagene seksuelle orientering og kjønnsidentitet.

Begrunnelsen for å utvide strl. 1902 § 135 a til å omfatte ytringer rettet mot bestemte personer i 1981 er nesten fraværende i lovforarbeidene.¹³³ Den manglende begrunnelsen gjør at det nærmest fremstår som at det å åpne for at ytringer rettet mot bestemte personer skulle rammes av straffebudet, ble ansett som en naturlig følge at «homofile legning, leveform eller orientering» ble innført som diskrimineringsgrunnlag. Dette kan ha sammenheng med diskrimineringsgrunnlagets karakter, som i motsetning til de tidligere vernede grunnlagene er mer individuelt orientert. Seksuell orientering er relatert til «hvilket kjønn en persons kjærlighet og seksualitet er rettet mot»,¹³⁴ forhold som er nært knyttet til individers identitet og selvopplevelse.

Også under diskrimineringsgrunnlaget kjønnsidentitet står det subjektive sentralt. I forarbeidene til straffeloven er det vist til at det med kjønnsidentitet siktes til «hva slags kjønn vi føler og opplever oss selv som».¹³⁵ Fremfor å avgrense hvem som er omfattet under termen, bygger dette diskrimineringsgrunnlaget i stedet på individers subjektive opplevelse av seg selv, slik at det i prinsippet er opp til den enkelte å avgjøre om man omfattes av vernet eller ikke.¹³⁶ Dette

¹³⁰ Straffeloven 1902 § 135 (2).

¹³¹ Ot.prp. nr. 29 (1980–1981) s. 16, Prop.131 L (2012–2013) s. 84 og Prop.66 L (2019–2020) s. 157.

¹³² Hustad (2021) s. 393.

¹³³ NOU 1979: 46 og Ot.prp. nr. 29 (1980–1981).

¹³⁴ Prop.66 L (2019–2020) s. 76.

¹³⁵ Prop.66 L (2019–2020) s. 153.

¹³⁶ Prop.81 L (2016–2017) s. 86.

illustrerer hvordan diskrimineringsgrunnlaget er nært knyttet til den enkeltes individuelle identitet, fremfor kjennetegn som er felles for en større gruppe. EMD har vist til at «gender identity is one of the most intimate areas of a person's life».¹³⁷ Karakteristikken kjønnsidentitet er lite ensartet i den utstrekning at det i forarbeidene er pekt på at transpersoner seg imellom er så ulike «at det kan gi et feil bilde å omtale transpersoner som én gruppe.»¹³⁸ I HR-2022-1843-A uttalte Høyesterett at det strl. § 185 rammer under diskrimineringsgrunnlagene kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk «typisk [er] hets og mobbing med grov nedvurdering av en person eller en gruppe personer som følge av deres kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk.»¹³⁹ Til tross for at Høyesterett peker på både personer og grupper, er hets og mobbing handlinger som typisk rammer individer. Dette kan tyde på at individvernet er særlig sentralt under dette diskrimineringsgrunnlaget.

Utvidelsene til nye diskrimineringsgrunnlag i strl. § 185 kan på denne måten ha hatt en indirekte innvirkning på individorienteringen som har skjedd under det strafferettslige vernet, ved at grunnlagene som har blitt tilført bestemmelsen i større grad har forutsatt vern av individer.

4.6 Høyesteretts håndheving av straffeloven § 185

4.6.1 Utvikling mot et kombinert individ- og gruppevern

Parallelt med endringene i lovteksten som har dreid strl. § 185 i retning av å beskytte også individer, har det skjedd en utvikling i Høyesteretts håndheving av bestemmelsen i. I dette kapitlet analyseres utviklingen i hvilke ytringer Høyesterett har ansett som straffbare under strl. 1902 § 135 a og strl. § 185. Tema for analysen er særlig hvordan Høyesterett i vurderingen av hvilke ytringer som er straffbare, har forholdt seg til gruppe- og samfunnsvern på den ene siden og individers vern mot verdighetskrenkelser på den andre.

De første dommene som ble avsagt i Høyesterett under strl. 1902 § 135 a dreide seg om ytringer som var fremsatt offentlig og rettet seg mot ubestemte grupper, slik som Rt. 1977 s. 114 (Lektor), Rt. 1978 s. 1072 (Leserbrev), Rt. 1981 s. 1305 (Løpeseddel). Betydningen av gruppevernet kommer tydelig til uttrykk i Leserbrev-dommen, der førstvoterende la vekt på hvilken effekt ytringene kunne ha på mottakerne. Han uttalte at leserbrevet «kan ha en følelsesmessig appell, spesielt til lesere som på forhånd måtte ha lignende oppfatninger. Leserbrevet kan således være egnet til å påvirke i negativ retning enkelte leseres syn på de fremmedarbeidergrupper som

¹³⁷ Van Kück v. Germany avsnitt 56.

¹³⁸ Prop.88 L (2012–2013) s. 110.

¹³⁹ HR-2022-1843-A avsnitt 21.

omhandles».¹⁴⁰ Høyesterett frifant likevel redaktøren og innsenderen av leserbrevet, som inneholdt nedsettende omtale av flyktninger og fremmedarbeidere.

Fokuset på vern av grupper er også fremtredende i Rt. 1981 s. 1305 (Løpeseddel), der flertallet rettet søkelyset mot hvilke konsekvenser ytringene kunne ha for den ubestemte gruppen som ble rammet, den islamske innvandrerguppen i Norge. Flertallet viser blant annet til at ytringene vil kunne «skape eller nøre opp under uvilje og fordommer mot innvandrerne» og at «det appelleres i agitatoriske vendinger til latent misnøye som kanaliseres i retning av de islamske fremmedarbeidere».¹⁴¹ Selv om ytringene disse uttalelsene knytter seg til ikke ble ansatt for å være straffbare, er argumentasjonen illustrerende for en tilnærming der ytringens evne til å spre hat mot en bestemt gruppe er en sentral faktor for å avgjøre om en ytring er straffbar.

Den gruppevern-orienterte tilnærmingen fortsatte utover på 1990- og 2000-tallet, der fellestrekk ved ytringene som ble prøvd i Høyesterett er at de var rettet mot en ubestemt gruppe og hovedsakelig var politiske. Dette er særlig fremtredende i dommene og kjennelsene inntatt i Rt. 1997 s. 1821 (Hvit valgallianse), Rt. 2002 s. 1618 og Rt. 2007 s. 1807 (Vigrid). Sakene dreier seg om ytringer rettet mot henholdsvis den mørkhudete delen av befolkningen framsatt i et politisk partiprogram, ytringer om jøder og innvandrere framsatt under en nynazistisk demonstrasjon og ytringer om jøder framsatt i et avisintervju. I Rt. 2002 s. 1618 la både flertallet og mindretallet vekt på hvordan ytringen virket eller hadde potensiale til å virke på mottakerne. Mens flertallet viste til at det dreide seg om en enkeltstående appell med begrenset evne til spredning, var mindretallet opptatt av at den strafferettslige bedømmelsen burde baseres på hvordan utsagnet ble oppfattet av personene som var til stede.¹⁴²

Selv om tilnærmingen i disse dommene i stor grad var orientert mot vern av grupper, omtalte Høyesterett i Rt. 1997 s. 1821 (Hvit Valgallianse) formålet bak bestemmelsen slik at det i tillegg til å «hindre spredning og utbredelse av grove rasistiske ytringer» også «markerer samfunnets vern av minoriteter som blir utsatt for grovt krenkende ytringer».¹⁴³ I tillegg finnes én dom fra denne tiden, som ikke utelukkende gjelder ytringer som retter seg mot ubestemte grupper. I Rt. 1994 s. 768 var noen av ytringene som ble straffet rettet mot en bestemt person, ved at bokstavene «KKK» og ordet «pakkis» var blitt skrevet på en kolonihandel som ble drevet av en innvandrere av pakistansk opprinnelse.¹⁴⁴ Denne saken illustrerer hvordan åpningen for at strl. § 185 kunne ramme ytringer rettet mot bestemte personer fikk betydning i praksis.

¹⁴⁰ Rt. 1978 s. 1072 (Leserbrev) på s. 1076.

¹⁴¹ Rt. 1981 s. 1305 (Løpeseddel) på s. 1313.

¹⁴² Rt. 2002 s. 1618 på s. 1630–1631.

¹⁴³ Rt. 1997 s. 1821 (Hvit Valgallianse) på s. 1832–1833.

¹⁴⁴ Rt. 1994 s. 768 på s. 769.

Dommen inntatt i Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt) markerer begynnelsen på en tendens der en bestemt sakstype blir dominerende for sakene som prøves i Høyesterett under strl. § 185: Sjikanerende og krenkende ytringer rettet mot bestemte personer. Dørvakt-dommen gjaldt ytringene «jævla neger», «jævla svarting» og «hvorfør tillates negre å jobbe i Norge», som var blitt fremsatt direkte overfor en dørvakt, etter at vedkommende var blitt nektet adgang til et utested.¹⁴⁵ Høyesterett viser i dommen til at disse ytringene er fremsatt i utelukkende sjikanøs sammenheng, i motsetning til tidligere saker som har dreid seg om politiske ytringer.¹⁴⁶

Andre eksempler på dommer som gjelder ytringer rettet mot bestemte individer, der søkelyset i større grad enn tidligere er rettet mot den personlige krenkelsen fornærmede er utsatt for, er HR-2018-674-A (Krangel), HR-2020-184-A (Kakerlakk), HR-2020-2133-A (Potetbaker'n), HR-2022-1707-A og HR-2022-1843-A. I alle avgjørelsene kom Høyesterett til at de aktuelle ytringene var straffbare. Dommene inneholder eksempler på uttalelser som kan illustrere det økte fokuset som har blitt rettet mot individets opplevelse av å utsettes for en personlig krenkelse. I HR-2020-184-A (Kakerlakk) la Høyesterett vekt på at den aktuelle ytringen rettet seg direkte mot fornærmede som person, og at den innebar en «svært grov krenkelse» og «betydelig nedvurdering av hennes menneskeverd».¹⁴⁷ Førstvoterende i HR-2022-1707-A beskrev den straffbare ytringen som «et verbalt personangrep» som fremstod diskriminerende og som «klart sårende, smakløs og fornærmende».¹⁴⁸ I HR-2022-1843-A ble de aktuelle ytringene blant annet omtalt som «grov hån og latterliggjøring av fornærmede» og en «svært nedsettende karakteristikk av fornærmede».¹⁴⁹ I HR-2020-2133-A (Potetbaker'n) mente Høyesterett at det forsterket krenkelsen at det var snakk om en godt voksen dame som hadde vært krass i stemmen overfor fornærmede, som var en gutt på 18 år.¹⁵⁰

Ytringens evne til å spre seg offentlig og til å oppildne til hat mot gruppene de rammer, har vært et helt underordnet tema i disse avgjørelsene. Ytringene bærer preg av å være grov, personrettet sjikane, slik at søkelyset isteden har blitt rettet mot den individuelle krenkelsen hos det bestemte individet som rammes av ytringen.¹⁵¹ Dette innebærer at fokus er flyttet fra ytringenes potensielle effekt på en bredere krets av tilhørere, til at effekten ytringen har på den bestemte mottakeren har blitt et viktig kriterium i vurderingen av ytringens straffbarhet. Selv om Høyesterett ikke eksplisitt peker på ytringenes evne til å spre hat mot mer ubestemte grupper

¹⁴⁵ Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt) avsnitt 11.

¹⁴⁶ Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt) avsnitt 13.

¹⁴⁷ HR-2020-184-A (Kakerlakk) avsnitt 32.

¹⁴⁸ HR-2022-1843-A avsnitt 25.

¹⁴⁹ HR-2022-1843-A avsnitt 32 og 36.

¹⁵⁰ HR-2020-2133-A (Potetbaker'n) avsnitt 47.

¹⁵¹ NOU 2022: 2 s. 91.

som et moment i straffbarhetsvurderingen i de senere dommene, kan de individ-rettete ytringene ikke betraktes uavhengig av dette. Også grove ytringer som retter seg mot individer kan bidra til å spre og legitimere holdninger rettet mot minoritetsgruppen individet er del av.¹⁵²

Den nylig avsagte dommen HR-2022-1707-A har bidratt til en ytterligere utvikling. Spørsmålet i saken var om ytringen «dra tilbake til Somalia så får du det mye bedre, for der får du ikke noe NAV», fremsatt av en voksen overfor et barn, var straffbar etter strl. § 185.¹⁵³ Flertallet og mindretallet var enige om at terskelen for det straffbare var den samme for ytringer rettet mot voksne og barn, men mente mottakerens alder var en del av konteksten ytringen måtte tolkes i, slik at det likevel kunne få betydning at fornærmede var et barn.¹⁵⁴ Flertallet tilla dette avgjørende vekt i den konkrete vurderingen, og kom til at ytringen var straffbar når den var fremsatt overfor et barn, men ikke ville vært det overfor en voksen.¹⁵⁵ Denne tilnærmingen innebærer at individuelle forhold ved individet som rammes av ytringen kan være avgjørende for en ytrings straffbarhet. Samme tilnærming er lagt til grunn i HR-2022-1843-A, der førstvoterende påpeker at den konkrete vurderingen av en ytrings straffbarhet kan påvirkes av «sårbarheten til den gruppen eller de personene som rammes».¹⁵⁶

Utviklingen står i nokså skarp kontrast til den opprinnelige tanken om gruppe- og samfunnsvern mot spredning av hat, der ytringens effekt på fornærmede og fornærmedes sårbarhet overfor ytringen ikke har vært relevant. Tilnærmingen i HR-2022-1707-A og HR-2022-1843-A innebærer at det har blitt åpnet for å legge vekt på andre individuelle forhold enn gruppekaraktistikkene beskyttet i strl. § 185 (2) bokstav a–e. Dermed kan også andre sårbarhetsmarkører enn dem lovgiver har pekt på i lovteksten få betydning for en ytrings straffbarhet. Dette kan problematiseres opp mot det strafferettslige legalitetsprinsippet i Grunnloven § 96 og EMK artikkel 7, fordi det i innebærer en utvidelse av straffeansvaret som ikke fremgår av lovteksten.

Oppsummert har det skjedd en tydelig utvikling i Høyesteretts praksis mot å verne individer mot ytringer som oppleves som trakasserende, krenkende og sårende. Formålet om å verne samfunnet mot spredning av hat som retter seg mot minoritetsgrupper, synes ikke lengre å alene ha noen avgjørende betydning for om en ytring anses for å være straffbar. Utviklingen mot å legge vekt på den individuelle krenkelsen som rammer et individ og på individuelle forhold ved fornærmede, innebærer at rekkevidden av straffebudet har blitt mer omfattende, fordi flere og

¹⁵² Kierulf (2022) s. 13.

¹⁵³ HR-2022-1707-A avsnitt 2.

¹⁵⁴ HR-2022-1707-A avsnitt 21 og 40.

¹⁵⁵ HR-2022-1707-A avsnitt 30.

¹⁵⁶ HR-2022-1843-A avsnitt 24.

andre ytringer enn tidligere straffes. Også denne utviklingen tilsier at vernet under strl. § 185 har nærmet seg individvernet i ldl. § 13.

Utvidelsen har skjedd parallelt med lovendringene beskrevet i kapittel 4.3, 4.4 og 4.5. Særlig åpningen i lovteksten for å straffe ytringer rettet mot bestemte individer har vært en viktig forutsetning for utviklingen som har funnet sted ved praktiseringen av strl. § 185. Det er på den annen side interessant hvordan individorientering i Høyesteretts praksis tilsynelatende har funnet sted uavhengig av innføringen av nærvær-alternativet i strl. § 185 (1) (3). Ingen av dommene fra Høyesterett har vært behandlet under dette straffealternativet, til tross for at mange av dem dreier seg om personlig krenkende ytringer fremsatt «overfor en som rammes av denne», jf. strl. § 185 (1) (3). Verken offentlig-alternativet eller nærvær-alternativet har kommet på spissen i noen av sakene, fordi ytringene enten har vært fremført på et offentlig sted,¹⁵⁷ eller på facebook, slik at de har vært egnet til å nå et større antall personer.¹⁵⁸ Når ytringer som først og fremst karakteriseres ved at de er personlig krenkende blir behandlet under offentlig-alternativet, kan det stilles spørsmål ved om ytringenes evne til å påvirke en bredere tilhøringsgruppe fremdeles er avgjørende for ytringens straffverdighet under dette straffealternativet.

Utviklingen i rekkevidden av individvernet har skjedd innenfor rammene av ordlyden i strl. § 185, på den måten at ordlyden stiller seg åpen for vern av både grupper og individer. Når man sammenlikner utviklingen med det opprinnelige formålet bak bestemmelsen og forankringen i FNs rasediskrimineringskonvensjon, fremstår utvidelsen i retning av et sterkere individvern likevel større enn *endringene* som er gjort i straffebudet i samme periode. Høyesterett opptre med andre ord innenfor det ordlyden tillater, men har bidratt til en rettsutvikling av individvernet under strl. § 185, ettersom de har gått lengre i å verne individer enn lovendringene i samme periode alene skulle tilsi. Samtidig har utviklingen skjedd etter at lovgiver har gitt signaler om at terskelen for det straffbare burde senkes noe, særlig for rasistiske ytringer.¹⁵⁹ Dette ligger til grunn for Høyesteretts vurdering av ytringenes straffbarhet i de senere avgjørelsene, og kan ha hatt betydning for Høyesteretts vilje til å utvide vernets rekkevidde.¹⁶⁰

4.6.2 Innvirkning på terskelen for det straffbare – «person og sak» og «politiske og sjikanøse ytringer»

Så langt har vi sett hvordan rekkevidden til strl. § 185 har blitt utvidet fra kun å verne grupper, til å også omfatte et nokså vidtrekkende vern av individer. Flere har ment at Høyesterett de siste

¹⁵⁷ Rt. 2012. s. 536 (Dørvakt) avsnitt 15, HR-2018-674-A (Kranjel) avsnitt 11, HR-2020-2133-A (Potetbaker'n) avsnitt 21, HR-2022-1707-A avsnitt 23.

¹⁵⁸ HR-2020-184-A (Kakerlakk) avsnitt 21, HR-2020-185-A avsnitt 28, HR-2022-1843-A avsnitt 13 og 25.

¹⁵⁹ Innst.O.nr.270 (2003–2004) s. 22 og Ot.prp. nr. 8 (2007–2008) s. 249.

¹⁶⁰ Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt) avsnitt 35.

årene har senket terskelen for hvilke ytringer rettet mot bestemte personer som er straffbare under strl. § 185.¹⁶¹ Det er nærliggende å tenke seg at det skal mindre til å utsette et individ for en personlig krenkelse, enn det skal for å spre hat mot hele grupper. I dette kapittelet undersøkes derfor følgende spørsmål: Har utviklingen av et individvern bidratt til at terskelen for det straffbare har blitt lavere under strl. § 185?

Terskelen for at en ytring skal regnes som straffbar er i strl. § 185 (2) definert som «å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen». I Høyesteretts praksis er det utviklet mer detaljerte normer, som legger terskelen en god del høyere enn hva ordlyden tilsier. Disse går ut på at kun ytringer av «kvalifisert krenkende karakter» rammes, noe som inkluderer ytringer som «oppfordrer eller gir tilslutning til integritetskrenkelser» eller innebærer en «grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd».¹⁶² Normene er i Ytringsfrihetskomisjonens NOU 2022: 9 foreslått lovfestet, uten at det er meningen å endre terskelen.¹⁶³ Normene gjelder i prinsippet alle ytringer, noe som skulle tilsi at terskelen for det straffbare er den samme. Parallelt med utviklingen i retning av et mer vidtgående individvern under strl. § 185, har Høyesterett likevel utviklet to beslektede måter å kategorisere ytringer på, som har betydning for terskelen. Disse kan beskrives ved hjelp av begrepsparene «person og sak» og «politiske og sjikanøse ytringer».

Sondringen mellom ytinger rettet mot person og sak har opphav i Løpeseddel-dommen, der ytringene som dreide seg om sak, det vil si innvandringspolitikk og religion, ikke ble rammet av forbudet mot hatefulle ytringer, mens ytringene rettet mot den islamske innvandrergruppens egenskaper og adferd ble ansett å falle innenfor forbudets anvendelsesområde.¹⁶⁴ Dette er fulgt opp i HR-2020-184-A (Kakerlakk), der Høyesterett peker på at det er «trukket et skille mellom kritiske ytringer om et emne, enten dette er av politisk, kulturell, religiøs eller annen art, og ytringer som angriper en eller flere personer.»¹⁶⁵ Sondringen blir forankret i ordlyden til strl. § 185 (2), som oppstiller et vern mot ytringer som retter seg mot «noen», kontra «noe».¹⁶⁶ Ytringer om politiske, kulturelle, religiøse eller andre emner anses å normalt treffe i kjernen av ytringsfriheten, slik at de ikke rammes av strl. § 185.¹⁶⁷ Dette innebærer at politiske ytringer

¹⁶¹ Kierulf (2022) s. 5 og 8 og Lile (2022).

¹⁶² HR-2020-184-A (Kakerlakk) avsnitt 27.

¹⁶³ NOU 2022: 9 s. 208–210.

¹⁶⁴ Rt. 1981 s. 1305 (Løpeseddel) på s. 1313–1314.

¹⁶⁵ HR-2020-184-A (Kakerlakk) avsnitt 23.

¹⁶⁶ HR-2020-184-A (Kakerlakk) avsnitt 24.

¹⁶⁷ HR-2020-184-A (Kakerlakk) avsnitt 24 og HR-2020-2133-A (Potetbaker'n) avsnitt 32.

anses som en underkategori av «sak» og normalt ikke er straffbare, slik at terskelen for å straffe slike ytringer legges høyt, i tråd med Grunnloven § 100 (3) og praksis fra EMD.¹⁶⁸

Høyesterett tok første gang stilling ytringsfrihetens grenser når det gjelder ytringer av utelukkende sjikanerende karakter i Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt). Førstvoterende uttalte at slike ytringer ikke har noe til felles med «den kjerneverdi ytringsfriheten skal beskytte, nemlig det frie ordskiftet», og derfor nyter «beskjedent grunnlovsværn – om noe vern overhodet vurdert opp mot diskrimineringsvernet.»¹⁶⁹ At sjikanøse ytringer har et beskjedent vern under ytringsfriheten er gjentatt i flere Høyesterettsavgjørelser, og innebærer at terskelen for å straffe slike ytringer er betydelig lavere, selv om det gjelder en «relativt rommelig margin» også for smakløse ytringer.¹⁷⁰ Dette medfører at selv om terskelen for det straffbare i prinsippet er den samme, anvendes den ulikt i møte med politiske og sjikanerende ytringer, slik at terskelen for å straffe sjikanerende ytringer i realiteten er betydelig lavere. Også dette har støtte i praksis fra EMD, der vernet av sjikanerende ytringer er begrenset.¹⁷¹ Høyesterett har på denne måten fremhevet straffbarheten av ytringer som er rettet mot person (kontra sak) og sjikanerende ytringer (kontra politiske ytringer).

Et liknende skille mellom ytringer om person og sak ble trukket av Diskrimineringsnemndas flertall i den såkalte «garderobesaken», som gjaldt trakassering. Det hadde oppstått ordveksling i en garderobe på et treningssenter mellom en person som var registrert med mannlig kjønn ved fødselen og hadde kvinnelig kjønnsidentitet, som ikke hadde gjennomført kjønnsbekreftende behandling, og en annen kvinne.¹⁷² Sistnevnte uttalte noe i retning av at transkvinner ikke burde finne seg i damegarderoben.¹⁷³ Flertallet mente denne uttalelsen i konteksten måtte tolkes slik at den «ikke [var] rettet direkte mot B, men mot en kjønnsdelt garderobeløsning som ikke var tilrettelagt for kjønns mangfold» og videre at uttalelsen om at «hun blir provosert av å se en penis i garderoben» kunne tolkes «til å både være rettet mot B og mot garderobeløsningen.»¹⁷⁴ Det er ikke helt tydelig hvilken betydning flertallet tillegger sondringen mellom person og sak, men uttalelsene kan tyde på at terskelen under det sivilrettslige trakasseringsvernet på samme måte legges høyere for ytringer som omhandler mer generelle emner.

¹⁶⁸ Baka v. Hungary avsnitt 159.

¹⁶⁹ Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt) avsnitt 38.

¹⁷⁰ HR-2018-674-A (Krangel) avsnitt 15–16, HR-2020-184-A (Kakerlakk) avsnitt 25, HR-2020-185-A avsnitt 19, HR-2020-2133-A (Potetbaker'n) avsnitt 33 og 41.

¹⁷¹ NOU 2022: 9 s. 192.

¹⁷² Diskrimineringsnemnda (17. september 2018) s. 2.

¹⁷³ Diskrimineringsnemnda (17. september 2018) s. 2.

¹⁷⁴ Diskrimineringsnemnda (17. september 2018) s. 6.

Flertallet av de nyere dommene avsagt i Høyesterett under strl. § 185 har til felles at de gjelder personrettede ytringer som regnes som sjikanøse, samtidig som de innebærer en individorientering av vernet under straffebudet. Dette kan gi inntrykk av at kategorien «person» i sondringen person/sak tilsvarer sjikanøse ytringer og individvern, med en med lavere terskel for straff, mens kategorien «sak» har å gjøre med politiske ytringer og gruppevern, med en høy terskel for straff. Dette må nyanseres. Det kan ikke settes likhetstegn mellom ytringer som rammer person, sjikanøse ytringer og individvern. Også ubestemte grupper er omfattet under kategorien «person» og rammes av sjikanerende ytringer, i tråd med innholdet i termen «noen» i strl. § 185 (2), som gjelder både grupper og individer.¹⁷⁵ Dette er illustrert i den eneste Høyesterettsdommen fra nyere tid der gruppevern-elementet spiller en større rolle. I HR-2020-185-A kom Høyesterett til at ytringen «Det er vel bedre at vi fjerner disse avskyelige rottene fra jordens overflate selv tenker jeg!!» rettet seg mot muslimer i Norge som gruppe, og ikke mot islam som religion, slik at den ikke kunne regnes som religionskritikk (sak), men innebar en grov vurdering av menneskeverdet til muslimer som gruppe (person).¹⁷⁶ Begge ytringene i saken ble vurdert som sjikanøse.¹⁷⁷ Dommen illustrerer på denne måten hvordan den lave terskelen for å straffe sjikanøse ytringer gir et sterkere vern for også ubestemte grupper.

Den lavere terskelen for å straffe sjikanerende ytringer har likevel vist seg å hittil spille størst rolle i saker som innebærer et vern av individer mot trakasserende, krenkende og sårende ytringer, slik vi har sett eksempler på i Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt), HR-2018-674-A (Krangel), HR-2020-184-A (Kakerlakk), HR-2020-2133-A (Potetbaker'n), HR-2022-1707-A og HR-2022-1843-A. Dette innebærer at ytringer som rammer individer ofte vil ha en lav terskel for å straffes. Selv om også grupper nyter godt av det sterke vernet mot sjikanerende ytringer, har minoritetsgrupper et særskilt behov for vern mot farlig politisk retorikk som evner å spre hat og oppildne tilhørerne, og her er terskelen for å pålegge straff høy. Mye tyder på at den lave terskelen for å straffe sjikanerende ytringer har utviklet seg i et samspill med individorientering som har skjedd under strl. § 185, slik at det økte individfokus kan ha bidratt til at terskelen for det straffbare har blitt lavere for denne kategorien av ytringer.

¹⁷⁵ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 215.

¹⁷⁶ HR-2020-185-A avsnitt 31–32.

¹⁷⁷ HR-2020-185-A avsnitt 31 og 38–39.

5 Det sivilrettslige kontra det strafferettslige individvernet

5.1 Overordnede betraktninger om individvernenes rekkevidde

Mens likestillings- og diskrimineringslovens trakasseringsforbud i § 13 kun verner individer, har det under strl. § 185 utviklet seg et kombinert individ- og gruppevern. Dette innebærer at det strafferettslig vernet er mer omfattende i den forstand at det også forbyr ytringer rettet mot ubestemte grupper. Når det gjelder forbudenes individvern er det flere trekk ved likestillings- og diskrimineringslovens individvern som gjør det mer omfattende enn straffelovens. I dette kapitlet er formålet å se nærmere på noen forskjeller mellom individvernet i de to bestemmelsene, og hvilken betydning dette har for individvernenes rekkevidde.

Likestillings- og diskrimineringslovens individvern er mer omfattende i den forstand at strl. § 185 (2) verner færre diskrimineringsgrunnlag enn ldl. § 13 (1), jf. §6 (1), slik at færre er omfattet av gruppekaraktistikkene som vernes. Samtidig er diskrimineringsgrunnlagene i likestillings- og diskrimineringsloven symmetrisk utformet, på den måten at de verner både minoritetsgrupper og majoritetsgrupper.¹⁷⁸ Den samme tilnærmingen er ikke lagt til grunn for alle straffelovens diskrimineringsgrunnlag, som i noen tilfeller må tolkes innskrenkende slik at de kun rammer minoritetsgrupper.¹⁷⁹ Dette innebærer at når ldl. § 6 (1) og strl. § 185 (2) bruker de samme termene til å angi et diskrimineringsgrunnlag, er ikke vernets innhold alltid det samme.¹⁸⁰ I noen tilfeller har likestillings- og diskrimineringslovens diskrimineringsgrunnlag større rekkevidde.

Videre er terskelen for at en ytring kan sanksjoneres høyere etter strl. § 185, ettersom det skal mer til for at en ytring regnes for «å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen», enn å være «krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende», jf. § ldl. § 13 (2). Samtidig står individets subjektive opplevelse mer sentralt i normene som er oppstilt for tolkning av ytringer under det sivilrettslige vernet. Tolkningen under strl. § 185 skal ta utgangspunkt i «hvordan den alminnelige tilhører vil oppfatte utsagnet ut fra den sammenheng det er fremsatt»,¹⁸¹ noe som antakelig har sammenheng med at ytringenes evne til å spre seg blant tredjepersoner har vært avgjørende under bestemmelsen. Under ldl. § 13 skal det på den annen side tas utgangspunkt i fornærmedes subjektive opplevelse, som må tillegges betydelig vekt, supplert med en mer objektiv vurdering alvorlighetsgraden.¹⁸² Det subjektive elementet i den sivilrettslige normen er med på å styrke individets vern.

¹⁷⁸ Prop.81 L (2016–2017) s. 57.

¹⁷⁹ Prop.66 L (2019–2020) s. 70 og 76.

¹⁸⁰ Hustad (2021) s. 386.

¹⁸¹ HR-2020-2033-A (Potetbaker'n) avsnitt 26.

¹⁸² Prop.81 L (2016–2017) s. 177 og 320.

I tillegg skiller individvernet under ldl. § 13 og strl. § 185 seg fra hverandre når det kommer til rollen den som er utsatt for trakassering eller hatefulle ytringer har i håndhevingen av vernet. Under ldl. § 13 må individet aktivt påberope seg forbudet mot trakassering gjennom å reise sivil søksmål for domstolene eller klage saken inn for Diskrimineringsnemnda, jf. diskrimineringsombudsloven §§ 1 (2) og 8 (1). Forbudet under strl. § 185 er på sin side ikke et direkte individvern i den forstand at det kan håndheves på individets eget initiativ. Håndheving av straffebudet forutsetter offentlig påtale, der fornærmedes rolle er begrenset til å kunne anmelde forholdet, mens påtalemyndigheten på vegne av samfunnet har ansvar for å avgjøre spørsmålet om påtale og eventuelt å straffeforfølge saken.¹⁸³

Disse forskjellene mellom det sivilrettslige og strafferettslige vernet bidrar til at individvernet under ldl. § 13 er mer vidtrekkende enn under strl. § 185. I det påfølgende kapitlet følger en nærmere analyse av forbudenes til krav til årsakssammenheng, før det i kapittel 5.3 gjøres en vurdering av hvor den nedre grensen for offentlighet under det strafferettslig individvernet skal trekkes.

5.2 Krav til årsakssammenheng

Både ldl. § 13 og strl. § 185 benytter seg av gruppebaserte kjennetegn i form av bestemte diskrimineringsgrunnlag for å avgrense hvem som er vernet under forbudene. Det er ikke tilstrekkelig at en ytring utgjør «trakassering» eller er «diskriminerende eller hateful», jf. ldl. § 13 og strl. § 185. For å sanksjoneres stilles det i tillegg krav til at ytringen har årsakssammenheng med en vernet gruppe, jf. ordlyden «på grunn av forhold som nevnt i § 6 første ledd» i ldl. § 13 og «på grunn av deres [...]» med henvisning til diskrimineringsgrunnlagene i bokstav a–e i strl. § 185 (2).

Ved anvendelsen av straffealternativet «offentlig» i strl. § 185 (1) er det tilstrekkelig at dette kravet til årsakssammenheng er oppfylt. Under både ldl. § 13 og nærvær-alternativet i strl. § 185 er det en forutsetning, ved siden at ytringen må være fremsatt med årsakssammenheng til et bestemt diskrimineringsgrunnlag, at noen som i virkeligheten er del av gruppen som er beskyttet under det relevante diskrimineringsgrunnlaget er mottaker av ytringen. Ytringen må med andre ord være fremsatt overfor noen som faller innenfor kretsen diskrimineringsgrunnlaget verner. Denne slutningen følger av at likestillings- og diskrimineringslovens trakasseringsvern er begrenset til å gjelde ytringer rettet mot bestemte personer,¹⁸⁴ mens nærvær-alternativet rammer ytringer fremsatt «overfor en som rammes av denne», jf. strl. § 185 (1) (3). Dette innebærer at det under ldl. § 13 og nærvær-alternativet oppstilles en form for dobbelt årsakskrav – ytringen

¹⁸³ Straffeprosessloven § 224 (1), § 62 a (1) og 63.

¹⁸⁴ Prop.81 L (2016–2017) s. 319.

må kunne knyttes både til et bestemt diskrimineringsgrunnlag og en eller flere bestemte personer som omfattes av diskrimineringsgrunnlaget. Et tilsvarende krav stilles ikke under straffelovens offentlig-alternativ, der det ikke er nødvendig at noen som er omfattet av det aktuelle diskrimineringsgrunnlaget er blant tilhørerne ytringen når eller er egnet til å nå. Dette illustrerer hvordan innføringen av nærvær-alternativet medfører at individvernet under strl. § 185 har nærmet seg individvernet under ldl. § 13.

5.3 Den nedre grensen for offentlighet under det strafferettslige individvernet

Vilkåret «i andres nærvær» i strl. § 185 (1) (3) utgjør den nedre grensen for offentlighet rundt ytringer som omfattes av det strafferettslige vernet. Dette innebærer at rekkevidden av individvernet under nærvær-alternativet er mindre omfattende enn under trakasseringsforbudet ldl. § 13, som ikke oppstiller noe tilsvarende krav til offentlighet. Også ytringer fremsatt en-til-en rammes av ldl. § 13. Hvor grensen for minstekrav til offentlighet rundt ytringer som rammes under nærvær-alternativet skal trekkes er tema i det videre.

Ordlyden «i andres nærvær» tilsier at det er tilstrekkelig at én annen person er til stede, i tillegg til den som er avsender og mottaker av ytringen. Vilkåret har blitt forstått på denne måten i flere underrettsavgjørelser.¹⁸⁵ Dette innebærer at ytringer fremsatt i mer private sammenhenger enn under offentlig-alternativet rammes, men at det likevel stilles visse krav til offentlighet, gjennom at ytringer fremsatt i rene topartsforhold faller utenfor. At de helt personlige og direkte ytringene faller utenfor, har antakelig sammenheng med det opprinnelige gruppevernet bestemmelsen bygger på, og innebærer at ytringens evne til å spre seg blant flere fremdeles har en viss betydning under nærvær-alternativet.

Høyesterett har ikke uttalt seg om nærvær-alternativet, men særlig én underrettsavgjørelse gir veiledning. I LB-2019-3868 kom Borgarting lagmannsrett til at ytringer rettet mot et samboerpar som dreide seg om dem som homofile, og som var fremsatt på tre lapper som var blitt hengt på inngangsdøren deres i en felles trappeoppgang, ikke var fremsatt «i andres nærvær».¹⁸⁶ Lagmannsretten sluttet seg til tingrettens begrunnelse, der kravet om at minst én annen person enn ytringens avsender og mottaker må være til stede ble utdypet. Tingretten tolket vilkårene «i andres nærvær» og «overfor en som rammes» i sammenheng, og utledet et krav om at denne tredjepersonen ikke selv kan være rammet av ytringen.¹⁸⁷ I denne saken var ytringene rettet mot samboerparet i fellesskap og var blitt lest av dem sammen, slik at de sammen var å regne som

¹⁸⁵ TBERG-2017-1175 og TVIN-2021-71258.

¹⁸⁶ LB-2019-3868 s. 2–3.

¹⁸⁷ LB-2019-3868 s. 2–3.

fornærmede. Når ingen som ikke selv ble rammet av ytringene var til stede, kunne ikke vilkåret «i andres nærvær» regnes som oppfylt.¹⁸⁸ Et slikt standpunkt innebærer at «i andres nærvær» må forstås som «i nærvær av noen som ikke selv rammes av ytringen».

Det er fremdeles flere uavklarte spørsmål som har betydning for hvor den nedre grensen for offentlighet skal trekkes. Det er uklart om kravet til «nærvær» innebærer at en tredjeperson må ha hørt ytringen, eller om det er tilstrekkelig at vedkommende er til stede. Det er heller ikke klart hvor nært på situasjonen tredjepersonen i tilfelle må være for å regnes som nærværende. Spurkland har antydnet at det må være en *rimelig mulighet* for at tredjepersonen(e) har oppfattet ytringen.¹⁸⁹ Videre er det uklart om flere gjerningspersoner som del av samme handling fremsetter hatefulle ytringer kan regnes som nærværende tredjeparter overfor hverandres ytringer, eller om tredjepersonen ytringen er fremsatt i «nærvær» av verken kan være gjerningsperson eller fornærmet i saken.

¹⁸⁸ LB-2019-3868 s. 3.

¹⁸⁹ Spurkland (2021) § 185 note 4.

6 Avsluttende betraktninger

Mens individvernet under ldl. § 13 har vært konstant, har det kombinerte individ- og gruppevernet under strl. § 185 vokst fram fra det som opprinnelig var et vern av utelukkende grupper. Dette innebærer at vernet mot trakasserende og hatefulle ytringer i ldl. § 13 og strl. § 185 over tid har nærmet seg hverandre, og fått nedslagsfelt som i større grad overlapper. Utviklingen er særlig drevet frem av lovgivers endringer i lovteksten i strl. § 185 og Høyesteretts fortolkning av straffebudet, som parallelt og delvis uavhengig av hverandre, har bidratt til utviklingen av et individvern. Det sivilrettslige trakasseringsvernet i ldl. § 13 inneholder hovedsakelig et verdighetsvern for bestemte individer, selv om alternativet «formål» bidrar til et noe bredere samfunnsvern. Individ- og gruppevernet i strl. § 185 beskytter på sin side to kategorier av interesser, og innebærer både et verdighetsvern for individer og et bredere gruppe- og samfunnsvern.

Slik analysen i kapittel 5 har vist, har individvernet under ldl. § 13 større rekkevidde enn individvernet som har utviklet seg under strl. § 185. Dette må forstås på bakgrunn opphavet til strl. § 185, ettersom individvernet som har utviklet seg under bestemmelsen inneholder tydelige spor av det opprinnelige vernet av grupper. I Ytringsfrihetskommisjonens NOU 2022: 9, som er å regne som et etterarbeid til strl. § 185, legges det til grunn at formålet med strl. § 185 fremdeles «ikke primært [er] å beskytte enkeltmennesker, men å beskytte samfunnet og utsatte grupper mot hat og intoleranse».¹⁹⁰

Det er vanskelig å skille skarpt mellom ytringer som bidrar til å spre farlige holdninger og ytringer som er personlig krenkende. Et kombinert vern av grupper og individer kan på den ene siden gi synergieffekter som bidrar til et sterkere vern for både individer og grupper. Ytringer rettet mot et individuelt offers identitet rammer alle som deler denne identiteten,¹⁹¹ og kan bidra til å spre og legitimere holdninger rettet mot minoritetsgruppen individet er del av. Å sanksjonere individrettede ytringer kan derfor kan bidra til å hindre spredning av hat mot grupper. Motsatt kan det å straffe hatefulle ytringer rettet mot grupper indirekte bidra til å beskytte det enkelte individ som er del av gruppen. Strl. § 185 kan på denne måten bidra til å oppnå det sivilrettslige trakasseringsvernets mål om individvern.

På den annen side kan det problematiseres hvordan det har utviklet seg et kombinert individ- og gruppevern under strl. § 185, uten at det har skjedd noen avvenning mellom grupper og individers interesser. Vernet av grupper og individer behandles som supplementære i forhold til hverandre og i samme straffebud, men grupper og individers interesser kan også komme i konflikt. Det kan være motstrid mellom en gruppe og et individs interesser i vern mot bestemte

¹⁹⁰ NOU 2022: 9 s. 185.

¹⁹¹ Hustad (2021) s. 400.

ytringer, for eksempel slik at et individ kan oppleve sterkt behov for vern mot ytringer som minoritetsgruppen mer generelt anser som uproblematisk, eller motsatt.

Utviklingen under strl. § 185 innebærer at bestemmelsen, når den verner både individ- og samfunnsinteresser i ett og samme straffebud, har fått et rettslig virkeområde som ikke lengre passer godt inn i straffeloven kapittel 20. Det offentlig oppnevnte utvalget for akademisk ytringsfrihet tok i NOU 2022: 2 til orde for at det ved revisjon av strl. § 185 bør tas stilling til om sjikane og personrettede krenkelser bør behandles i andre eller nye straffebud.¹⁹² Forslaget er ikke fulgt opp av Ytringsfrihetskommisjonen i NOU 2022: 9, som har gått inn for at bestemmelsen bør bestå med samme rettslige innhold, men slik at terskelen for det straffbare synliggjøres i straffebudets ordlyd.¹⁹³

¹⁹² NOU 2022: 2 s. 91.

¹⁹³ NOU 2022: 9 s. 203 og 208.

Litteraturliste

Litteratur

- Aall (2022) Aall, Jørgen. *Rettsstat og menneskerettigheter 1: En innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter*, 1. utg., Bergen: Fagbokforlaget, 2022.
- Ballangrud (2022) Ballangrud, Anne Jorun Bolken og Margrethe Søbstad. «Likestillings- og diskrimineringsloven. Lovkommentar». I *Juridika.no*, 2022, hentet 28.09.2022.
- Bratholm (1995) Bratholm, Anders og Magnus Matningsdal. «Straffeloven 1902. Lovkommentar». I *Juridika.no*, 1995, hentet 29.10.2022.
- Hellum (2022) Hellum, Anne og Vibeke Blaker Strand. *Likestillings- og diskrimineringsrett*. Oslo: Gyldendal, 2022.
- Hustad (2021) Hustad, River og Kjetil Mujezinović Larsen. «Det strafferettslige vernet mot diskriminering og trakassering av LHBT-personer.» I *Frihet, likhet og mangfold*. Anne Hellum og Anniken Sørlied red. Oslo: Gyldendal, 2021, s. 375–407.
- Institutt for samfunnsforskning (2016) Institutt for samfunnsforskning ved Jon Wessel-Aas, Audun Fladmoe og Marjam Nadim. *Hatefulle ytringer. Delrapport 3: Grenseoppgangen mellom ytringsfrihet og strafferettslig vern mot hatefulle ytringer*. Rapport 2016: 16. Oslo: 2016 https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2442448/Rapport_16_16_HatYtr_Del3_endelig.pdf
- Kierulf (2021) Kierulf, Anine. *Hva er ytringsfrihet*. Oslo: Universitetsforlaget, 2021.
- Kierulf (2022) Kierulf, Anine. «Kommentar til HR-2022-1707-A – Stortinget bør nå revurdere § 185». *Juridika Ekspertkommentar* (2022).

<https://juridika.no/innsikt/anine-kierulf-om-hatytringsdommen-hr-2022-1707-a>

- Lile (2022) Lile, Hadi Strømmen. «Folk som Hulsker kan si dumme ting i fylla og bli dømt. Mens Sian kan fritt rope ut hatefulle fordommer.» Aftenposten, 23. oktober 2022. <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/nQOPAQ/folk-som-hulsker-kan-si-dumme-ting-i-fylla-og-bli-doemt-mens-sian-kan-fritt-rope-ut-hatefulle-fordommer> Hentet 1.11.2022.
- Methi (2021) Methi, Erlend Andreas og Vilde Jalleni Tennfjord. «Hatefulle ytringer – grensen mellom ytringsfrihet og diskrimineringsvern – kommentar til HR-2020-2133-A.» Juridika Ekspertkommentar (2021). <https://juridika.no/innsikt/hatefulle-ytringer-grensen-mellom-ytringsfrihet-og-diskrimineringsvern-kommentar-til-hr-2020-2133-a>
- Nowak/Schabas (2019) Schabas, William A. *U.N. International Covenant on Civil and Political Rights: Nowak's CCPR Commentary*, 3. utg., Germany: N.P. Engel Publisher, 2019.
- Spurkland (2021) Spurkland, Kai. «Karnov lovkommentar til straffeloven.» I *Lovdata Pro* (2021) hentet 03.10.2022.

Norske rettskilder

Lover

- 1814 Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov.
- 1902 Lov 22. mai 1902 nr. 10 alminnelig borgerlig straffelov (straffeloven 1902).
- 1977 Lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø.
- 1978 Lov 9. juni 1978 nr. 45 om likestilling mellom kjønnene (likestillingsloven).

1981	Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven).
2005	Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven).
2005	Lov 3. juni 2005 nr. 33 om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven).
2005	Lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven).
2008	Lov 20. juni 2008 nr. 42 om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven).
2013	Lov 21. juni 2013 nr. 58 om forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (diskrimineringsloven om seksuell orientering).
2013	Lov 21. juni 2013 nr. 102 om stillingsvern mv. for arbeidstakere på skip (skipsarbeidsloven).
2017	Lov 16. juni 2017 nr. 50 om Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda (diskrimineringsombudsloven).
2017	Lov 16. juni 2017 nr. 51 om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven).

Rettspraksis

Rt. 1977 s. 114 (Lektor)

Rt. 1978 s. 1072 (Leserbrev)

Rt. 1981 s. 1305 (Løpeseddel)

Rt. 1984 s. 1359

Rt. 1994 s. 768

Rt. 1997 s. 1821 (Hvit Valgallianse)

Rt. 2002 s. 1618
Rt. 2007 s. 1807 (Vigrid)
Rt. 2010 s. 202 (Kystlink)
Rt. 2011 s. 609
Rt. 2012 s. 219
Rt. 2012 s. 536 (Dørvakt)
HR-2018-674-A (Krangel)
HR-2020-184-A (Kakerlakk)
HR-2020-185-A
HR-2020-2133-A (Potetbaker'n)
HR-2022-1707-A
HR-2022-1843-A
TBERG-2017-1175
LB-2019-3868
TVIN-2021-71258

Lovforarbeider, offentlige utredninger og stortingsdokumenter

- Ot.prp. nr. 45 (1960–1961) Om endring av § 135 i den alminnelige borgerlige straffelov av 22. mai 1902.
- Ot.prp. nr. 48 (1969–1970) Om endringer i den alminnelige borgerlige straffelov av 22. mai 1902 (forbud mot rasediskriminering m.m.).
- NOU 1979: 46 Særlig strafferettslig vern for homofile.
- Ot.prp. nr. 29 (1980–1981) Om lov om endringer i straffelovens § 135 a og § 349 a (forbud mot diskriminering av homofile).
- Ot.prp. nr. 50 (1993–1994) Om lov om endringer i lov 4 februar 1977 nr 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v.
- NOU 1999: 27 «Ytringsfrihed bør finde Sted» — Forslag til ny Grunnlov § 100.

- Ot.prp. nr. 77 (2000–2001) Om lov om endringer i likestillingsloven mv. (plikt til å arbeide for likestilling, skjerping av forbudet mot forskjellsbehandling på grunn av kjønn, forbud mot seksuell trakassering mv.)
- NOU 2002: 12 Rettslig vern mot etnisk diskriminering.
- Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven).
- Innst. S. nr. 270 (2003–2004) Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om endring av Grunnloven § 100, forslag fra Gunnar Skaug, Carl I. Hagen, Einar Steensnæs, Jan Petersen, Kristin Halvorsen og Lars Sponheim om endring av Grunnloven § 100. (Ytringsfrihet) og forslag fra Gunnar Kvasheim og Lars Sponheim om ny § 100 a i Grunnloven. (Offentlighetsprinsippet).
- St.prp. nr. 11 (2003–2004) Om samtykke til godkjenning av ei avgjerd i EØS-komiteen om innlemming i EØS-avtala av fellesskapshandlingsprogrammet om motkjemping av diskriminering (2001–2006).
- Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven).
- Ot.prp. nr. 35 (2004–2005) Om lov om endringer i likestillingsloven mv. (Gjennomføring av Europaparlaments- og rådsdirektiv 2002/73/EF og innarbeiding av FN-konvensjonen om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner med tilleggsprotokoll i norsk lov).
- Ot.prp. nr. 8 (2007–2008) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpende og formildende omstendigheter, folkemord, rikets selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet, og offentlig myndighet).
- Ot.prp. nr. 44 (2007–2008) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven).
- Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning).

NOU 2009: 14	Et helhetlig diskrimineringsvern — Diskrimineringslovutvalgets utredning om en samlet diskrimineringslov, grunnlovsvern og ratifikasjon av tilleggsprotokoll nr. 12 til EMK.
Prop.88 L (2012–2013)	Diskrimineringslovgivning (diskrimineringsloven om seksuell orientering, likestillingsloven, diskrimineringsloven om etnisitet, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven).
Prop.131 L (2012–2013)	Endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 mv. (forberedelse av terror m.m).
Prop.81 L (2016–2017)	Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven).
Prop.66 L (2019–2020)	Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.)
NOU 2022: 2	Akademisk ytringsfrihet — God ytringskultur må bygges nedfra, hver dag.
NOU 2022: 9	En åpen og opplyst offentlig samtale — Ytringsfrihetskommisjonens utredning.

Forvaltningspraksis

Likestillings- og diskrimineringsnemnda (21. februar 2012)	Likestillings- og diskrimineringsnemnda. <i>Vedtak av 21. februar 2012</i> , 21. februar 2012. Saksnummer 47/2011. [Lest i Diskrimineringsnemndas klagesaksregister over gamle saker]
Likestillings- og diskrimineringsombudet (31. oktober 2014)	Likestillings- og diskrimineringsombudet. <i>Guttogjente.no brøt ikke loven</i> , 31. oktober 2014. Saksnummer 14/1343. [Lest i Likestillings- og diskrimineringsombudets klagesaksarkiv]
Likestillings- og diskrimineringsombudet (25. september 2015)	Likestillings- og diskrimineringsombudet. <i>Ytringer om homofile ikke trakasserende</i> , 25. september 2015. Saksnummer 15/621. [Lest i Likestillings- og diskrimineringsombudets klagesaksarkiv]

Diskrimineringsnemnda (17. september 2018)	Diskrimineringsnemnda. <i>Uttalelse av 17.09.2018 fra Diskrimineringsnemndas medlemmer</i> , 17. september 2018. Saksnummer 68/2018. [Lest i Diskrimineringsnemndas klagesaksregister]
Diskrimineringsnemnda (9. mai 2022)	Diskrimineringsnemnda. <i>Uttalelse</i> , 9. mai 2022. Saksnummer 254/2021. [Lest i Lovdata Pro].
Diskrimineringsnemnda (25. mai 2022)	Diskrimineringsnemnda. <i>Uttalelse</i> , 25. mai 2022. Saksnummer 744/2021. [Lest i Lovdata Pro].
Diskrimineringsnemnda (16. juli 2022)	Diskrimineringsnemnda. <i>Beslutning</i> , 16. juli 2022. Saksnummer 0173/2022. [Lest i Lovdata Pro].

Internasjonale rettskilder

Traktater og direktiver

EMK	<i>Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms</i> , Roma, 4. november 1950.
Rasediskrimineringskonvensjonen	<i>International convention on the elimination of all forms of racial discrimination</i> , New York, 21. desember 1965.
SP	<i>International Covenant on Civil and Political Rights</i> , New York, 16. desember 1966.
ØSK	<i>International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights</i> , New York, 16. desember 1966.
Direktiv 76/207/EØF	<i>Council Directive 76/207/EEC of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions.</i>
Kvinnediskrimineringskonvensjonen	<i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women</i> , New York, 18. desember 1979.

EØS-avtalen	<i>Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde, Oporto, 2. mai 1992.</i>
Direktiv 2000/43/EF	<i>Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin [EUs rasediskrimineringsdirektiv].</i>
Direktiv 2000/78/EF	<i>Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation [EUs rammedirektiv for likebehandling i arbeidslivet].</i>
Direktiv 2004/113/EF	<i>Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services [EUs kjønnslikestillingsdirektiv om varer og tjenester].</i>
Direktiv 2006/54/EF	<i>Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast) [EUs kjønnslikestillingsdirektiv].</i>

Rettspraksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD)

Handyside v. the United Kingdom	<i>Case of Handyside v. the United Kingdom, no. 5493/72, 7. desember 1976.</i>
Van Kück v. Germany	<i>Case of Van Kück v. Germany, no. 35968/97, 12. juni 2003.</i>
Erbakan c. Turquie	<i>Affaire Erbakan c. Turquie, no. 59405/00, 6. juli 2006.</i>
Perinçek v. Switzerland	<i>Case of Perinçek v. Switzerland. no. 27510/08, 15. oktober 2015.</i>
Baka v. Hungary	<i>Case of Baka v. Hungary, no. 20261/12, 23. juni 2016.</i>

Behar Gutman v. Bulgaria *Case of Behar Gutman v. Bulgaria*, no. 29335/13, 16. februar 2021.

Budinova and Chaprazov v. Bulgaria *Case of Budinova and Chaprazov v. Bulgaria*, no. 12567/13, 16. februar 2021.

Rettspraksis fra EU-domstolen

Case C-54/07 Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v Firma Feryn NV ECLI:EU:C:2008:397.

Case C-81/12 Asociația Accept v Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării ECLI:EU:C:2013:275.

Praksis fra FNs menneskerettighetskomitéer

FNs kvinnekrimineringskomité (1989) UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women. *General recommendation No. 12: Violence against women* (1989). https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCEDAW%2fGEC%2f5831&Lang=en

FNs kvinnekrimineringskomité (1992) UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women. *General recommendation No. 19: Violence against women* (1992). https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCEDAW%2fGEC%2f3731&Lang=en

FNs rasdiskrimineringskomité (1993) UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *General recommendation XV on article 4 of the Convention*. (1993) https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCERD%2fGEC%2f7487&Lang=en

FNs rasediskrimineringskomité (2005)	UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. <i>Communication No. 30/2003</i> . CERD/C/67/D/30/2003 (15. august 2005) https://juris.ohchr.org/Search/Details/1740
FNs rasediskrimineringskomité (2006)	UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. <i>Communication No. 34/2004</i> . CERD/C/68/D/34/2004 (6. mars 2006). https://juris.ohchr.org/Search/Details/1737
FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (2009)	UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. <i>General comment No. 20 Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)</i> . E/C.12/GC/20 (2. juli 2009) https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fGC%2f20&Lang=en
FNs rasediskrimineringskomité (2010)	UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. <i>Communication No. 43/2008</i> . CERD/C/77/D/43/2008 (13. august 2010) https://juris.ohchr.org/Search/Details/1724
FNs menneskerettskomité (2011)	UN Human Rights Committee. <i>General comment No. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression</i> . CCPR/C/GC/34 (12. september 2011) https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fGC%2f34&Lang=en
FNs rasediskrimineringskomité (2012)	UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. <i>Communication No. 46/2009</i> . CERD/C/80/D/46/2009 (6. mars 2012) https://juris.ohchr.org/Search/Details/1727
FNs rasediskrimineringskomité (2013)	UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. <i>General recommendation No. 35 Combating racist hate speech</i> . CERD/C/GC/35 (26. september 2013) https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fGC%2f35&Lang=en
FNs menneskerettskomité (2017)	UN Human Rights Committee. <i>Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, concerning</i>

communication No. 2124/2011. CCPR/C/117/D/2124/2011
(29. mars 2017). <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2153>

FNs komité for mennesker
med nedsatt funksjonsevne
(2018)

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities.
*General comment No. 6 (2018) on equality and nondiscrimi-
nation. CRPD/C/GC/6* (26. april 2018) [https://tbinter-
net.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Down-
load.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fGC%2f6&Lang=en](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fGC%2f6&Lang=en)